

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

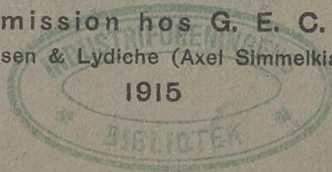
**Englands Udvikling til industriel og
kommerciel Verdensmagt
og
Irlands Nedsynken i Fattigdom
og Affolkning**

To sideløbende Lærdomme
til Belysning af Nationernes Udviklingshistorie
og den nuværende Krigs Aarsager

Af
Jul. Wulff

København
I Kommission hos G. E. C. Gad
Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkær)

1915

UNDESTRIBIRED

33 (09) Wul

1915.

UNIVERSITY OF CHICAGO

INDUSTRIEL BIBLIOTHEK

Englands Udvikling til industriel
og kommerciel Verdensmagt
og
Irlands Nedsynken i Fattigdom
og Affolkning

To sideløbende Lærdomme
til Belysning af Nationernes Udviklingsbetingelser
og den nuværende Krigs Aarsager

Af **Jul. Wulff**

København
I Kommission hos G. E. C. Gad
Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiær)
1915

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

INDUSTRIHISTORISK

Englands Indflydelse til Industri

og kommerciel Verdensmægt

af

Ilands Nedsættelse i Fattigdom

og Alfortring

To selskabslige Læsestuer

for Belysning af Verdensmægtens Indflydelse

og den mindste Riges Ansættelse

af J. L. Wulff

København
Fremstilling af J. L. Wulff

Udgivet af Forlaget

1912

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

FORORD.

For snart et Slægtled tilbage blev det en atter og atter gentagen Anke mod Historieundervisningen i vore Skoler, at den altfor meget beskæftigede sig med Konger og Krige og undlod at give sine Elever Oplysning om Folkenes Kaar og Udvikling til de forskjellige Tider. Anken trængte igjennem, og vi fik historiske Lærebøger, der befattede sig mindre med Konger og Krige, men derimod lagde en Del Vægt paa at gjøre Eleverne bekjendt med Bærerne af den aandelige Udvikling — de forskjellige Tiders Digtene, Videnskabsmænd og Filosooffer.

Men det er ikke tilstrækkeligt at give den opvoksende Slægt en Dosis Litteraturhistorie som Tilsætning til Konge- og Krigshistorien; den første forklarer ikke den sidste — Krige er meget sjældent ført for aandelige Spørgsmaals Skyld. Og Litteratur — særlig Filosooffernes skiftende Læresystemer — har altid været for de Faa; de er meget sjældent (om overhovedet nogensinde) naaet ned til de Mange og har sat dem i Bevægelse. Hvad der har Betydning for disse, er til syvende og sidst de materielle Interesser: Spørgsmaalet om at være eller ikke være.

At skaffe sig Føde og Husly er, og har altid været, Menneskeslægtens første Formaal; først naar disse Krav er tilfredsstillede, kan Litteratur, Kunst og Videnskab blomstre. Og intet Samfund er, eller har nogensinde været, rigt gennemgaaende, i dette Ords egentlige Betydning; det store Flertal har til alle Tider kæmpet for Tilværelsen, og dette har sat sit Præg paa Brydningerne mellem Nationerne. Ikke alene indadtil — gennem en fortsat Række af Opfindelser, hvis Formaal er at sætte Mennesker

i Stand til at tilfredsstille deres Fornødenheder med den mindst mulige Anstrængelse og den størst mulige Sikkerhed — er der arbejdet for at skaffe det størst mulige Antal Individuer den størst mulige Sum af Velvære; men ogsaa udadtil, Nation og Nation imellem, har det i Virkeligheden næsten altid været Kappelstriden om at opnaa det størst mulige materielle Velvære, der har fremkaldt de krigerske Sammenstød. Saaledes har det altid været, og saaledes er det den Dag idag — i stort og i smaat. Tyskland har i vore Dage bygget sig en vældig Flaade — Sverige og Norge har været i bitter Strid om »nogle usle Rensdyrgræsgange«. Usle for andre — ja, men Livsspørgsmaal for den paagjældende Befolkning, ganske som den tyske Flaade er Udtryk for et Livsspørgsmaal hos det tyske Folk — dets Trang til, for at bruge Kejser Wilhelms Ord, at vinde sin »Plads i Solen« — det vil sige: sin Part af den store Verdenshandel og de dermed følgende Rigdomme.

Tilsløret har denne Kampenes Grundaarsag naturligvis ofte været, ikke mindst hvor Nationer Aarhundreder igjennem har kæmpet som Rivaler, som f. Eks. England og Frankrig. Her har Paaskuddene for de enkelte Krige vekslet; snart har det set ud, som om engelske Kongers magtbegjærlige Krav paa den franske Trone eller franske Kongers overmodige Krav paa Lens-Overhøjhed — i det givne Øjeblik de tilsyneladende Krigsaarsager — ogsaa var de virkelige Aarsager. Samtidens Historikere, der ikke evnede gjennem det ydre og overfladiske at se Sammenhængen i og Grundaarsagen til Nationernes Kamp, har tidt ikke forstaaet at skjelne mellem det tilsyneladende og det virkelige, og fra dem er da Manglen paa Forstaaelse gaaet over i den almindelige Opfattelse. Ikke sjælden har ogsaa romantiske Overdrivelser af et underordnet Træk eller en Episode skjult de sande Forhold, og det kan vel ogsaa hænde en enkelt Gang, at et kongeligt Lune har sat et falsk, vildledende Præg paa Begivenhederne.

Men det er en alvorlig Mangel, at saa mange af disse Skin-Aarsager endnu skildres i vore Skoler som virkelige Faktorer i Nationernes Udvikling. Thi Resultatet heraf bliver, at de Vælgere, der i vore Dages demokratiske Stater faar Ledelsen af deres Folks Skjæbne i deres Hænder, savner al Forstaaelse af de ledende Motiver for og Sammenhængen i deres Nations Udvikling og Tilværel-

seskamp fra de ældste Dage; de faar den Forestilling, at hele Folkets Historie er bestemt af Fyrsteluner eller blotte Tilfældigheder og kommer derved ikke til selv at føle nogen Pligt eller noget Kald til at bevare en bestemt Retning i dets Politik. Af største Betydning er det derfor, at der omsider er begyndt at fremkomme historiske Udredninger af det virkelige, under Overfladen liggende Grundlag for Nationernes Kampe om »Pladsen i Solen«, der egner sig til at bibringe Befolkningen en ganske anderledes methodisk og solid Opfattelse af alle herhen hørende Forhold.

Som et interessant Vidnesbyrd om, hvor stærkt Forstaaelsen af de økonomiske Interessers Betydning som Grundlag for Historiens Magtkampe er trængt igjennem — selv hos Videnskabsmænd, der ingenlunde skulde menes at have særlig Sans for det nationaløkonomiske — skal det nævnes, at et nylig udgivet arkæologisk-historisk Værk*) har behandlet de homeriske Digtes berømte Skildring af Kampene om Troja i denne Forstaaelses Aand. Troja ligger, hvad de færreste tænker paa, tæt ved Dardanellerstrædet; og det er lykkedes det nævnte Værks Forfatter med overbevisende Sikkerhed at godtgjøre, at Troja var et rigt Handelscentrum, hvis Magt beroede paa, at det spærrede Dardanellerstrædet for al gjennemgaaende Trafik og tvang hele Udvekslingen af Sortehavets og Middelhavets Produkter til at foregaa i Form af et mægtigt Marked, der afholdtes paa Trojas eget Territorium og under dets vældige Mure. Deraf Fjendskabet mellem Troja og de stærkt fremblomstrende græske Stammer, der ganske naturligt ønskede selv at udnytte Sortehavshandelen! Det er ingenlunde derfor umuligt, at en skjøn Dronnings Bortførelse kan have været Led i den besungne Kamp og endogsaa givet Stødet til dennes afgjørende Fase; men klart er det, at det, Grækerne tilstræbte og naaede gennem Trojas Ødelæggelse, var at aabne Sortehavet for deres egen Handel og Skibsfart. Og dette Formaal forklarer ganske anderledes den mægtige Kraftanstrengelse fra de græske Stammers Side, som Trojas Erobring udkrævede, end den blotte Strid om Helenas Bortførelse kunde have gjort — ganske som Englands og Frankrigs nuværende Kamp for at for-

*) Troy: A Study in Homeric Geography, af Walter Leaf.

cere Dardanellerne har helt andre Aarsager end den serbiske Handelsstudents Mord paa det østerrigske Tronfølgerpar.

Men Anledningen til de efterfølgende Skildringers Fremkomst er givet af et Arbejde, der udkom for faa Aar siden og satte sig det udtrykkelige Formaal at skildre den økonomiske Baggrund for de evropæiske Staters Udviklingshistorie fra Begyndelsen af den kristne Tid indtil vore Dage, nemlig J. W. Welsford's *Strength of Nations* («Nationernes Styrke»), London 1907. I dette Værk er der samlet en Rigdom af historiske Kjendsgjerninger, der giver et højst lærerigt Indblik i det Spil af Kræfter, som, virkende under Overfladen men med uimodstaaelig Magt, har været bestemmende for de evropæiske Nationers Udvikling — deres Opdukken paa Historiens Skueplads, deres Blomstring, deres Hensygnen og Død. Idet vi ser bort fra den Tilpasning efter særlige engelsk-politiske Forhold, som jævnlig er givet Værkets Fremstillinger, og i det hele taget benytter disse meget frit med vor danske Læseverden for Øje, har vi suppleret dem med Oplysninger, hentede fra den øvrige historiske Litteratur; navnlig gjælder dette i betydeligt Omfang for Irlands Vedkommende.

I. Englands Udviklingshistorie fra Landbrugsland til Industri- og Handelsmagt.

I. Landets Forhistorie, Folkets Anlæg.

I mere end det første Aartusinde af vor Tidsregning var Storbritannien en Slags herreløst Land, hvortil gentagne Udvandringer fandt Sted fra forskellige Sider. Før Kristi Fødsel var Øen, paa den nordligste Del nær, erobret af Romerne og var i nogle Aarhundrede indlemmet i deres Rige og paavirket af deres Kultur. I det 5te Aarhundrede indvandrede Angler og Jyder til Øen og gjorde sig til Her-
rer i dens sydlige, bedste Del, som efter dem fik Navnet England; i paafølgende Aarhundreder, særlig det 8de—10de, blev England hærget af nordiske, navnlig danske, Vikinger, som i stort Tal bosatte sig i den nordlige og østlige Del af det nuværende England, og endelig erobrede Landet i 1066 af Vikingernes Efterkommere, de franske Norman-
ner. Først fra den Tid af har Øen været sin egen Herre, og gjennem den gentagne stærke Tilførsel af nordisk Blod til den oprindelige keltiske Befolkning har den faaet »en Raceblanding, der var Øen værdig«, som Welsford siger. Af denne Raceblanding har da lidt efter lidt den engelske Nation udviklet sig.

I Overensstemmelse med det allerede anførte var Storbritanniens Rolle i lang Tid af uselvstændig Natur. I Romertiden var den kun en fjærn, afsides og lidet betydende Provins af et mægtigt Rige, hvis Hovedstyrke laa i Syd-
evropa; selv efter den normanniske Erobring i 1066 var den endnu i lang Tid kun den nordligste og mindst civiliserede Del af det vestevropæiske Rige, som de normanniske Konger besad, og hvis bedste Provinser laa i Syd-
frankrig, helt ned imod Pyrenæerne. Først efterhaanden som disse Kongehusets franske Besiddelser gik tabt, og

Raceblandingen blev gennemført, kom England til virkelig national Bevidsthed og kunde føre en klar og konsekvent engelsk Politik.

Men endnu i det 14de Aarhundrede, ja, langt ind i det 15de, var der intet som helst, der bebudede Englands nuværende kommercielle og industrielle Storhed. Landet var et rent Agerbrugsland, hvis vigtigste Udførselsartikler var Huder og navnlig Uld; hertil kom Bly og Tin fra Øens Miner, men Udførselsartiklerne var altsaa alene Raavarer. Der fandtes ingen Industri i Landet; dette maatte derfor indføre alle fabrikerede Varer, navnlig Klæde. Englands Handel og Omsætning var fuldstændig i Udlændingers Hænder: Norditalienere var dets Bankierer og Veksellerere (endnu har Lombard-Street i London Navn efter disse Lombardere), og Varehandelen domineredes af Gaskognere og navnlig af Hansestædernes Kjøbmænd, der beherskede Englands Handel lige saa fuldstændigt som de nordiske Landes. Altsaa var det en fuldstændig Forvandling af Englændernes Erhvervskilder, som de paafølgende Aarhundreder førte med sig.

Ikke alene besad England da oprindelig slet ikke sine nuværende industrielle Erhvervskilder, men fremragende engelske Forfattere gjør med Styrke gjældende, at den engelske Nation slet ikke oprindelig havde Anlæg for disse Næringsveje. Saaledes skriver den fremragende Frihandelsmand, Professor Thorold Rogers, i sin i 1888 udkomne Bog: »Economic Interpretation of History« følgende stærke Ord:

»Den engelske Race har opfundet meget lidt paa det mekaniske Omraade. Den har bidraget meget lidt ved egen Kraft til de Fremskridt, som formindsker Produktionsomkostninger gennem Opfindelser og ved at anvende Naturlove paa de Processer, der bearbejder Stoffet og gjør det nyttigt. Englænderne havde større Fordele med Hensyn til Beliggenhed end Flamlænderne, og de var temmelig frie for fjendtlige Angreb

»Flamlænderne var Evropas Vævere. Det er en betydelig Forretning at forsyne Verden med Klæde, og Flamlænderne drev denne Forretning med stort Held. Vi Englændere har lært alt vort Kjendskab til Vævning af Flamlænderne, det er sikkert; og vi var meget tungnemme Elever. Selv i Middelalderen kunde man for-

staa, at et Stykke Klæde var i det mindste 8 Gange saa meget værd som den Uld, hvoraf det oprindelig vævedes; og man begreb endvidere, at hvis Englænderne kunde lære den Kunst at væve, saa vilde Ulden, der med Lethed — det vil sige uden Prisnedgang for Producenterne — i raa Tilstand bar en Udførselstold paa 100 Procent, have kunnet bære en langt højere Told i Skikkelse af Klæde, eller uden Told have indbragt en langt større Profit

»Som tidligere sagt: Jeg har gennem Aarhundreder ikke kunnet opdage noget engelsk Fremskridt i Retning af Opfindelser, der kunde gjøre Produktionen billigere, undtagen i to Industrier: Papir- og Glasfabrikationen. Hvor vi har faaet disse to Industrier fra, og hvorledes de er bleven udviklede og forbedrede, ved jeg ikke. Men det er jeg vis paa: at de begge er af fremmed Oprindelse, og at deres Udvikling og Forbedring i England ikke skyldes indfødte Englænderes Dygtighed eller Foretagelsesaand.«

Hvorvidt denne stærke Udtalelse om Englændernes manglende Forhaands-Anlæg for Industri er berettiget eller overdreven, er vel ikke let at afgjøre: men hvis den er berettiget, saa er Englands Udvikling et saa meget kraftigere Vidnesbyrd om, at Nationer kan opdrages til at udfylde en mægtig verdenshistorisk Rolle. Og lærerigt maa det da være at blive bekjendt med de Midler og Veje, der saaledes kunde forvandle et Folk, som Tilfældet har været med det engelske Folk.

II. England som uldeksporterende Landbrugsland.

Det rent agrariske England havde i det 14de Aarhundrede Datidens dominerende Industriland lige udenfor sin Dør: det var Flandern. I dette Land havde Klædevæveriet udviklet sig allerede fra det 12te Aarhundrede, og det var nu Sædet for Middelalderens vigtigste Klædeindustri i Nordevropa; først i Italien havde de en Konkurrent i Florens. Men Flandern, der havde Væverierne, havde ikke Ulden; England derimod havde Uld af fortrinlig Kvalitet, men forstod ikke at væve den. Altsaa var de to ved en smal Havarm, Strædet ved Calais, adskilte Lande

som skabte for Samhandel; og lige fra 1215, da Kong Johan underskrev Englands Frihedsbrev (Magna Charta), og Englands nationale Tid begyndte, til efter Midten af det 15de Aarhundrede, beherskedes Englands Udenrigspolitik af dette Samhandelsforhold. Det var en Nødvendighed for England at sikre den engelske Ulds Afsætning paa det flamske Marked; denne Afsætning svarede for Datidens England til, hvad Afsætningen af det danske Smør og Flæsk i England betyder for Nutidens Danmark. Men for Flandern var det en Ting af endnu større, ja aldeles afgjørende Betydning, at der sikredes Landets Klædeindustri den Tilførsel af engelsk Uld, uden hvilken den slet ikke kunde bestaa. Begge Lande var altsaa meget stærkt interesserede i at føre en fælles Politik, og for Flandern som det mindste og af den haardeste Nødvendighed tvungne Land var det en absolut Nødvendighed at indrette sin Politik i Samklang med Englands.

Naturligt havde det da været, om disse to Lande havde været forenede, men de var adskilte, baade af Hav og af Politik. Da Karl den Stores Rige deltes efter hans Død, kom de flanderske Grever til at staa under den franske Konges Lenshøjhed. Nu søgte i Slutningen af det 13de Aarhundrede baade Frankrigs og Englands Regenter at samle deres Lande til tættere Enhedsstater; Kong Edvard den første af England erobrede i 1305 Skotland og lagde det under England, og Kong Filip af Frankrig søgte paa tilsvarende Vis at tvinge Flandern ind under sit direkte Herredømme. Men de engelske Konger kunde paa ingen Maade finde sig i, at Kongerne over en mægtig Stat som Frankrig blev Herrer over det Uldmarked, hvoraf Englands økonomiske Ve og Vel afhang; de maatte betragte et fransk Angreb paa Flandern næsten som et Angreb paa England selv. Derfor blev de engelske Konger Modstandere af Frankrigs Stræben efter Enhed, og Frankrig gjorde da Gengæld ved at støtte Skotlands Stræben efter at bevare eller gjenvinde sin Uafhængighed af England. Disse Linier blev i lang Tid afgjørende for hele den gjensidige fransk-engelske Politik og fremkaldte Krigene mellem de to Nationer, selv om der i Historien almindeligt anføres andre tilsyneladende Krigsaarsager.

Det økonomiske Interessebaand mellem England og Flandern var saa stærkt, at det løsnede Baandet mellem

Flamlænderne og deres franske Lensherre. I 1293 foreslog Grev Guy af Flandern Kong Edvard et ligefremt Forbund mellem England og Flandern mod Frankrig, og Forbundet skulde besegles ved et Giftermaal mellem Grevens Datter Filippa og Prinsen af Wales. Dette Forslag fik den franske Konge Nys om, og han forpurrede det; men under fortsatte Stridigheder frasagde Grev Guy sig sin Lenspligt til Frankrig, og en fransk-engelsk Krig brød ud. Den blev imidlertid ikke ført med Kraft fra engelsk Side og endte i 1298 med en Vaabenstilstand, ved hvilken den franske Kong lovede at afholde sig fra at støtte Skotland, medens Kong Edvard opgav sine franske Besiddelser og lod Greven af Flandern i Stikken.

Denne uheldige Afslutning var i lige Grad ugunstig for England og Flandern og kunde derfor ikke vare; i 1302 afbrødes den ved, at de flamske Vævere rejste sig og bibragte Franskmændene et knusende Nederlag ved Courtrai. Dette tvang Kong Filip til at give Flandern tilbage til Landets egne Grever, og han opgav foreløbig sine Forsøg paa at tvinge Flandern, fordi han optoges af en Kamp, som han vistnok havde Ret til at betragte som større og vigtigere, nemlig mod Pavernes Krav paa Indblanding i Frankrigs Anliggender. Men medens Frankrig naaede det større Maal at gjøre sig uafhængigt af Pavestolen, blev det aldrig i Stand til at tvinge Flandern ind under den kongelige Magt. Alle andre franske Stæder bøjede sig for denne, kun ikke de flamske. Hvorfor? Fordi de var afhængige af en fremmed Magt med Hensyn til det Raamateriale, der betingede deres Eksistens; deres økonomiske Afhængighed afnationaliserede dem, medens intet tilsvarende gjorde sig gjældende for de øvrige franske Stæder.

Efter Slaget ved Courtrai herskede der i nogle og tyve Aar Fred mellem England og Frankrig, men begge Lande forstod, at Freden kun var at betragte som en Vaabenstilstand, og i hvert Fald England forberedte sig systematisk paa den kommende Krig, bl. a. ved at indføre en helt ny national Hærordning. Krigen kom under Edvard den tredje, der som 15-aarig Dreng blev Konge i 1327; Aaret efter rykkede den franske Konge ind i Flandern og erobrede Landet i Slaget ved Cassel. Franskmændene udjog straks de engelske Kjøbmænd af Flandern — et Slag,

der følte hele England over; og Frankrigs Besiddelse af dette Land var nu saa meget farligere, som det derved tilige beherskede Kanalen og derfor desto kraftigere kunde hjælpe Skotterne, der under Edvard den anden havde gjenvundet deres Uafhængighed. En Krig mellem England og Frankrig var derfor uundgaaelig.

Edvard den tredje begyndte som 18-aarig Fjendtlighederne ved et økonomisk Slag, nemlig ved at forbyde al Udførsel af Uld fra England til Flandern. Selvfølgelig voldte dette Forbud Englænderne store Ulemper, skjøndt de kunde søge Afsætning i Florens; men det slog Flandern fuldstændig til Jorden. Drevne af Sult rejste Flamlænderne sig da, forjog deres franske Grever og sluttede Forbund med England. For bedre at kunne støtte Flamlænderne mod deres Lensherre fornyede Kong Edvard derhos de engelske Kongers Krav paa den franske Trone, og Flamlænderne, der ikke havde andet Valg end at slutte sig til England, anerkjendte ham da for deres rette Lensherre. I den paafølgende Kamp blev den franske Flaade tilintetgjort ved Sluys, Brygges Udhavn, men til Lands stod Kampen uafgjort, indtil Kong Edvard førte den nyskabte engelske Hær over til Frankrig; i de berømte Slag ved Crécy og Poitiers viste de engelske Bueskytter sig det franske Ridderskab fuldstændig overlegne, og Englænderne erobrede Calais, Porten til Flandern. Ved Fredslutningen i Bretigny 1360 opgav Kong Edvard sit paa Skrømt optagne Krav paa den franske Trone, men fik fri Besiddelsesret, uden Lenspligt, til sit franske Arveland Guienne og til Staden Calais.

Men Freden i Bretigny fik kun kort Varighed. Krigen fornyedes i 1369, og i Forbund med Spanierne fravristede Franskmændene Kong Edvard alle hans Erobringer undtagen Calais. Da Kongen døde i 1377, kunde det se ud, som alle hans Kampe havde været ført forgæves, men dette var ikke Tilfældet; thi ved Besiddelsen af Calais havde Englænderne vundet Herredømmet i Kanalen og uhindret Adgang til det flamske Marked — og i Sammenligning hermed betød Tabet af Kongehusets franske Besiddelser kun lidet; de var i Virkeligheden i mange Tilfælde en Klods om Benet paa Englands Udvikling. Og en ny Krig mellem England og Frankrig, der brød ud i 1413, forandrede ikke dette Forhold. Krigen førtes af samme

Aarsager som den forrige og lignede den; Kong Henrik den 5te faldt ind i Frankrig og sejrede ved Azincourt lige saa fuldstændigt som Edvard ved Crécy og Poitiers, men Kongen døde i 1422, og under hans Søn, Henrik den 6te, mistede England atter alt det vundne. Ved Fredens Slutning i 1454 beholdt det ikke andre Besiddelser i Frankrig end den betydningsfuldeste: Calais.

III. England opdrages til klædeproducerende Land.

Men inden Freden i 1454 var der foregaaet vigtige ukrigerske Forandringer, som gav Englands Forhold til Flandern og Frankrig en helt anden Karakter end før. Mindst Betydning af disse Forandringer havde endda den Omstændighed, at Grevskabet Flandern ved Arv var gaaet over i Hertugerne af Burgunds Besiddelse, uagtet dette bevirkede, at Aarsagen til de engelske Kongers Angreb paa Frankrig og deres Opstilling af Krav paa dets Trone kunde falde bort. Men langt større Betydning havde den Forandring, at Væveindustrien var begyndt at fæste Rod i England.

Aarsagen hertil var følgende: For at dække Udgifterne til sine Krige for det flamske Markeds Skyld havde Kong Edvard den 3die af England lagt en Udførselstold paa den engelske Uld og Skatter paa de fremmede Kjøbmænd, som udnyttede Landet. Begge Dele blev Led i det engelske Beskyttelsessystem. Udførselstolden paa Uld virkede ganske vist ikke straks saaledes; den var ikke meget høj, og den blev helt baaren af Flamlænderne, der nødvendigvis skulde have Ulden, uden at Prisen paa Uld derved faldt i England. Men da Kongen senere opmuntrede dygtige flamske Vævere til at indvandre til England, og hans Indbydelse blev fulgt, fik disse Vævere selvfølgelig en Fortrinsstilling overfor Flamlænderne, fordi de sidstnævnte havde Udførselstolden paa Ulden at betale, medens de i England boende Vævere var frie derfor.

De indvandrede Vævere blev da Englændernes Læremestre, og Resultatet blev, at der i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede ikke alene kom engelsk Uld til det flamske Marked, men ogsaa engelsk Klæde. Derved blev Flandern opskræmt; dets gamle Forbunds-fælle England

afslørede sig nu som en langt farligere Fjende end Frankrig, selv om det ikke førte Kampen med væbnede Mænd, men gennem Kjøbmænd fra Brygges, Antverpens og Londons Børser. Saa stærkt blev Flamlænderne opskræmte, at de i 1434 udstedte et Indførselsforbud mod engelsk Klæde, og i 1435 afsluttede Hertug Filip af Burgund, Flanderns Hersker, endogsaa en Traktat i Arras med Frankrigs Konge, hvori han unddrog England al Understøttelse fra Flandern og sluttede sig til Frankrig. Hermed endte da den engelsk-flamske Forstaaelse og det derpaa baserede hundredeaarige Fjendskab med Frankrig; i dets Sted traadte en hundredeaarig Handelskrig mellem England og Flandern, der endte med Flanderns Ruin.

I Virkeligheden skete dog naturligvis Forandringen langsomt og gradvis; men hvad der vel maa lægges Mærke til, er at de engelske Myndigheder fuldtud forstod Forandringens Betydning for England. Selv i Borgerkrigenes Tid var det Tilfældet; baade Lancaster og York — den røde og den hvide Rose — havde vidst fuldtud at vurdere Englands tidligere Uldmonopol, og de begreb begge, at et Klædemonopol vilde være en endnu større national Fordeel. Og samtidig med, at den unge Klædeindustri paa enhver Maade begunstigedes, indlededes andre Forandringer: Englands udenrigske Handel, der før var i Hænderne paa Italienerne, Kataloniere og Hanseater, begyndte lidt efter lidt at glide over i Englændernes egne Hænder; engelske Kjøbmænd bosatte sig i Florens og Venedig, engelske Skibe begyndte at vise sig i Østersøen. Og i sin Stræben efter at vinde Førerstillingen paa Klædeindustriens og og Klædeeksportens Omraade støttedes England stærkt af den hos dets Konkurrenter herskende Splittelse. Mens Forstaaelsen af national Produktions Betydning var levende i England, kappedes Tysklands, Italiens og Nederlandenes Kjøbmænd om at udbrede og forhandle det nye engelske Klæde uden at bryde sig om de Nødskrig, der lød fra Væverne i deres egne Lande; de tog alene Hensyn til egen Profit, optraadte altsaa i Virkeligheden som Englands betalte Forbundsfæller i dets økonomiske Kamp mod deres egne Hjemlandes Næringsveje.

I Flandern skabte det engelske Klædes fremtrængende Konkurrence selvfølgelig stigende Nød hos de flamske Vævere; de havde forsøgt at faa spansk og skotsk Uld i

Stedet for den engelske, men disse Produkter viste sig uskikkede til at træde i den engelske Ulds Sted, og Flamlænderne var da nødte til at bruge engelsk Uld, uagtet Udførselstolden paa denne blev dem en lammende Byrde i Konkurrencen. De burgundiske Hertuger forstod dette og forsøgte at skaffe Flandern en Tilførsel af Uld fra deres andre Besiddelser; men efter Hertug Karl den Dristiges Død i Slaget ved Nancy 1477 inddrog Kongen af Frankrig det burgundiske Len som hjemfaldet til Kronen, og de antydede Planer var dermed til Ende. Og i selve Flandern forværredes Forholdet ved de ødelæggende Stridigheder, der bestod mellem de enkelte Stæder. Noget nationalt Sammenhold fandtes slet ikke i dette Land. Brygge havde i lang Tid været Hovedpladsen i Flandern og den vigtigste Handelsstad i Nordvestevropa, ligesom den var Klædehandelens Centrum; Englands nye Klædeindustri var derfor et særlig haardt Slag for Brygge. Til Værn for denne Stad og dens Opland var derfor Indførselsforbudet mod engelsk Klæde, der senere afløstes af Told paa dette Klæde, bleven indført, og disse Foranstaltninger kunde i hvert Fald have bevaret Hjemmearbejdet for Flanderns Vævere; men saa slog den konkurrerende Stad Antwerpen sig paa Frihandelspolitik, aabnede sin Havn for det engelske Klæde og byggede en kolossal Handel op derpaa — til Brygges og de flamske Væveres Tab og Elendighed. Fuggerne og andre sydtyske Kjøbmænd greb Chancen, nedsatte sig i Antwerpen og bidrog yderligere til at fratage Brygge en stor Del af Stadens gamle Handel — til deres egne Landsmænds, de tyske Væveres, Skade.

Og dog var den engelske Klædeindustri endnu langt fra at have naaet Fabrikationens Højdepunkt; Englænderne forstod i Virkeligheden kun at væve Klædet raat, men formaaede ikke at udføre de omstændelige Valknings-, Farvnings- og andre Processer, som udfordres for at gjøre fint Klæde færdigt til Forbrugerne. Hertil manglede Englænderne paa den Tid ogsaa det vigtige Hjælpestof Alun, som kun fandtes i Østerland og paa Kirkestatens Omraade i Italien, hvor der skinsygt vaagedes over, at det ikke kom i andres Besiddelse. Englænderne kunde da kun udføre det raa Klæde, og der var endnu for Nederlandenes Industri et stort og indbringende Arbejde at gjøre, nemlig at opkjøbe det raatvævede, engelske Klæde og færdiggjøre

det for Markedet. Med dette Arbejde sysselsatte Antwerpen og de hollandske Stæder sig — ligesom den paa samme Maade stillede italienske By Florens — og tjente sig rige derved, uden at bryde sig om, at de flamske Væveres Ruin derved blev fuldstændig.

Saa blev der i Slutningen af det 16de Aarhundrede opdaget Alunlejer i England. En engelsk Rejsende, Sir Thomas Chaloner, havde mod Slutningen af Dronning Elisabeths Regering besøgt Alunminerne i Kirkestaten og blev slaaet af de derværende Mineraliers Lighed med nogle, som kan kjendte fra England. Uagtet det naturligvis var Arbejderne i Alunminerne strængt forbudt at forraade Tilvirkningens Hemmeligheder — ja, det var under Dødsstraf forbudt dem at forlade det pavelige Territorium — lykkedes det Chaloner at underkjøbe nogle af Arbejderne, skjule dem i store Fade og føre dem ombord i sit Skib. De bragtes til England, og i Aarene 1600—1615 førte de der anstillede Forsøg til et lykkeligt Resultat; trods højst omfattende pavelige Forbandelser kom en tilfredsstillende og billig Produktion af Alun i Gang i England, og dette Land ejede nu selv det vigtige Hjælpemiddel til fint Klædes Farvning, Valkning og Færdiggjørelse for Markedet — ja, det kunde forsyne det øvrige Evropa dermed. Da dette Standpunkt var naaet, og Englænderne følte sig i Stand til at udnytte den nye Situation, forbød den engelske Regering i 1614 al Udførsel af raatvævet Klæde.

Ligesom i sin Tid Forbudet mod Udførsel af Uld, voldte ogsaa dette Forbud selvfølgelig Tab og Ulempe for mange Englændere, der levede af at tilvirke og udføre det raa Klæde, og Forbudet foranledigede endvidere en Krig med Holland 1614—17. Men Tabene var forbigaaende, og Enderesultatet blev det tilsigtede: England blev nu Herre over hele Klædefabrikationen og blev i Stand til at forsyne selve Verdensmarkedet med fuldt tilvirket Klæde; det havde altsaa nu tilrevet sig ogsaa den Indtægt, som Hollændere og Florentinere en Tidlang havde haft ved at færdiggjøre raatvævet engelsk Klæde, og snart blev Englændernes Overlegenhed paa denne Industris Omraade saa stor, at de ikke længer behøvede at frygte nogen Konkurrence. Saa kom den Tid, da Forbudene roligt kunde opgives.

For de flamske Vævere stod endnu kun et Marked tildels aabent, nemlig Frankrigs, ellers dræbtes den flamske

Klædeeksport af Englands Konkurrence. For England havde Flandern nu saa ringe Betydning, at Tabet af Calais under Dronning Marias Regering ænsedes forholdsvis lidt; Besiddelsen af »Porten til Flandern« var ikke længer et Livsspørgsmaal for Riget.

IV. Englands Søfart skabes. Dets Kampe med Spanien og Holland om Herredømmet paa Havet.

Da England blev et klædeproducerende Land, var det paa ingen Maade noget stort Rige; dets Befolkning var ikke en Gang saa stor som Danmarks nu: kun $2\frac{1}{2}$ Mill. Mennesker. Heller ikke var det blevet nogen Industristat ved denne Produktions Overtagelse — det var endnu aldeles overvejende et Landbrugsland; og allermindst var det Industriland i Ordets nuværende Forstand: Maskiner, Fabrikssystem, Kul osv. fandtes ikke. Klædevævningen dreves i England som i Flandern haandværksmæssigt. Men Overtagelsen af Førerskabet paa Klædeindustriens Omraade blev dog Begyndelsen til Englands Storhed; dens Indvirkning var langt mere indgribende og omfattende, end det maa ske ved første Betragtning skulde antages. Den forandrede helt den engelske Politik; før havde dennes Formaal uadtil været lille og begrænset, optaget af at bevare Uldmarkedet i Flandern og værne det mod Angreb fra Frankrigs Side. Men Klædeproduktionen og Klædeeksporten gav den engelske Politik større Udsyn og mere omfattende Opgaver, saaledes som den nærmest paafølgende Tid kom til at vise. Klædeproduktionen krævede nemlig et Verdensmarked — derfor skabte den Englands Udenrigspolitik og Verdenspolitik.

I sin Stræben efter at skabe sig en Udenrigshandel stødte England nu paa Spaniens Magt, og det i sin egen umiddelbare Nærhed. Sagen var nemlig den, at Flanderns Besiddelse ved Ægteskab var gaaet over fra det burgundiske til det østerrigske Hus, og i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede blev Flanderns daværende Arveherre tysk Kejser og Konge af Spanien. Flandern blev altsaa pludseligt et Led af Verdens mægtigste Rige — en Situation, som kunde have været højst uheldig for England, hvis det endnu havde været afhængigt af det flanderske Uldmarked.

Dette var ganske vist ikke Tilfældet, men nu var Flanderns Greve, Kejser Karl den 5te, i sin Egenskab af Spaniens Konge bleven Herre over Spaniens udstrakte Besiddelser i Amerika, og han var Enehersker over Handelen paa disse rige Egne. Thi paa Handelen for hele den vestlige Verden havde Paven givet Spanien Monopol, medens Portugal havde faaet et tilsvarende Monopol for hele Handelen med den østlige Verden (Indien) omkring det gode Haabs Forbjerg. Ingen andre Nationer end disse to havde Ret til at deltage i Verdenshandelens Fordele; med Banlysning og evig Fordømmelse — mindre kunde ikke gjøre det! — truede Paven ethvert Medlem af andre Folkeslag, der vilde forsøge at faa Del i den begyndende Handels store Fordele. Og Karls Søn Filip den 2den, som forenede Portugals Krone med Spaniens, blev derved Herre over begge de store Handelsmonopoler, Østens og Vestens.

Det fremvoksende Handelsland England følte stærkt det uretfærdige og krænkende i, at det var det forbudt selv at føre sine Eksportvarer til de amerikanske Markeder og til Gjengjæld hjemføre dissers Rigdomme, og ganske tilsvarende Følelser gjorde sig gjældende i de hollandske Stæder, hvor Handelsaanden og Foretagsomheden ligeledes var i stærk Fremvækst. Ogsaa de følte det som en Uret og en Ydmygelse at skulle aflevere deres Udførselsvarer til Viderebefordring i den spanske Havn Sevilla, som var eneste privilegerede Stapelstad for al Handelen paa Amerika. For baade England og Holland blev det da et fælles Formaal at tilintetgjøre det paa Pavebuller grundede spanske Sø- og Handelsvælde, men de forfulgte Formaalet hver paa sin Vis.

Flandern havde, skjøndt det hørte til Karl den 5tes Rige, ikke selv Del i det spanske Handelsmonopol paa Amerika, men dog blomstrede Antwerpen som det store Riges nordlige Stapelstad, hvorfra Tilførslerne gik til Sevilla. Det blev da Hollændernes nærmeste Maal at tilintetgjøre Antverpens Handel; og samtidig med, at de i en heroisk 80-Aars Kamp afkastede det spanske Herredømme, der var paatvunget dem, naaede de det Maal at tilintetgjøre Antwerpen som Handelsstad, idet de lukkede Scheldefloden, der førte ind til Staden. Saa blev Amsterdam Ant-

verpens Arvetager som Handelsstad, ligesom Antwerpen forud havde tilegnet sig Brygges Handel.

England førte derimod Kampen mere direkte mod Spaniens Handel, dels gennem en mangeaarig æventyrlig Guerillakrig paa Søen, under hvilken Tusinder af spanske Skibe kapredes af engelske Pirater, dels under mere aabne, krigsmæssige Forhold. Interessant er den Maade, hvorpaa religiøse Forhold og Handelsinteresser griber ind i hinanden i Datidens England og bliver afgjørende for Englands Stilling til Pavedømmet. Som man ved, fandt der en Reformation Sted i England under Kong Henrik den 8de, og i Almindelighed skildres denne Omvæltning som fremkaldt alene, eller dog væsentlig, ved Kongens Strid med Paven, der nægtede at opløse hans Ægteskab for at sætte ham i Stand til at gifte sig med Anna Boleyn. Vel var dette ogsaa en af de ydre Aarsager til Bruddet med Pavestolen, men Kongen vilde aldrig have faaet Folkets Tilslutning til dette Skridt, hvis der ikke havde ligget andre og større Motiver bagved. Det engelske Folk var nemlig den Gang ingenlunde faldet fra Katolicismen, og Kongen lige saa lidt; han havde endogsaa nylig af Pavens Haand modtaget den Titel »Troens Forsvarer«, som Englands Konger endnu fører. Men der var i det engelske Folk en stærk Stemning imod de Brandskatninger, Pavemagten gjorde Landet til Gjenstand for, saa Kongen straks havde Folket fuldtud med sig, da han standsede Udredelsen af den Tribut, som Rom hidtil ved Hjælp af sine Præster og Munke havde hjemført fra England. Men dertil kom saa Verdens-Handelsspørgsmaalet. Til hvilken Nytte for England vilde de Værfter og Skibe være, som baade Henrik den 8de og hans Fader i saa rigt Maal havde bygget, dersom Engländerne hverken kunde sejle paa Østens eller Vestens Have — eller dog kun kunde gjøre det under Udsigt til Stejle og Hjul i dette Liv og Vished for evig Fortabelse i det næste? Thi dertil fordømte jo de pavelige Buller enhver, der gjorde Indgreb i Spaniens og Portugals Monopoler paa begge Halvkugler. Mod denne Form for Overgreb rejste det engelske Folks stærkt vaagnende Handels- og Æventyraand sig, og derved fik den engelske Reformation sin egentlige Drivkraft; derfor var det, Folket sluttede sig om Kongen i hans Kamp mod Pavevældet. Saasnart Løsrivelsen fra Pavedømmet var fuldbyrdet, lo de engelske

Sømænd ad Pavens Buller og kaprede lystigt de spanske Skibe overalt paa de Have, som Spanierne skulde have haft Eneret til at befare.

Som bekendt lykkedes det i 1588 Englænderne at vinde den afgjørende Sejr over Spanien, idet de tilintetgjorde den store Armada, som Filip den 2den havde sendt ud imod dem; herved og i en stadig fortsat Guerillakrig til Søs, ført af Kapere og Smuglere, knækkede de Spaniens tilsyneladende saa imponerende Sø- og Handelsmagt. England, der hidtil havde været en Stat af 2den Rang, naaede herigjennem frem til at være den protestantiske Formagt; Folkets Nationalstolthed blev derved stærkt vakt, og der sattes derved yderligere Fart ogsaa i Landets økonomiske Udvikling. Dette viser sig da ogsaa ved, at samtidig med Sejren over Armadaen bliver Hansestædernes Handelsvælde fuldstændig brudt.

Hanseaternes Stilling havde i lang Tid været saa stærk i England som noget andet Sted; endnu under Edvard den 4de (1461—83) udvidede de stadig deres Privilegier. Vel fik de engelske Kjøbmænd den Gang Tilsagn om tilsvarende Privilegier for dem selv i Hansestæderne, men de herom givne Løfter blev ikke holdt. Under Edvard den 6te (1547—53) blev Hansestædernes Privilegier vel indskrænkede, men Dronning Maria udvidede dem paany. Det blev Dronning Elisabeth, som gjorde Ende paa Hanseaternes Magtstilling; i 1588 uddrev hun dem fra deres »Staalgaard« i London, hvorfra de saa længe havde udøvet en overvældende Indflydelse. Den Indflydelse fik Hanseaterne aldrig mere tilbage; Englands nationale Produktion gav nu Landets egne Kjøbmænd saadanne Fordele, at de uden Vanskelighed fortrængte deres Rivaler. Engelske Kjøbmænd bosatte sig nu i tyske Byer: Emden, Elbing og Stade, hvorfra de førte det engelske Klæde ind paa Tysklands Markeder. Vel lykkedes det Hansestæderne at opnaa et kejserligt Dekret, der udviste de engelske Kjøbmænd af Tyskland, men saa fandt Kjøbmændene et Tilflugtssted i den hollandske Stad Middelburg, hvorfra de drev en stor Smuglerforretning paa Tyskland, og snart fik Englænderne paany Tilladelse til at bosætte sig i Tyskland — først i Emden og Stade, siden i de øvrige Hansestæder.

De hensygnende Hansestæder havde imidlertid faaet

Efterfølgere — det var det lille Holland. Under deres 80-Aars Uafhængighedskamp mod Spanien havde Hollænderne ikke alene tilintetgjort Antverpens Handel, men de havde erobret Portugals Kolonier i Brasilien og Indien og hævet sig til Verdens første Handels- og Sømagt; da Hollands Uafhængighed blev anerkjendt i 1648, var Amsterdam Verdens vigtigste Handelsstad. Men England havde ikke besejret Spanien for at lade sig besejre af Holland; det maatte komme til en Styrkeprøve mellem de to Rivaler. Det engelske Forbud mod Udførsel af raatvævet Klæde havde været en Begyndelse til Kampen mod Holland; Navigationsloven af 1650 blev det afgjørende Slag fra engelsk Side. Grundlaget for Hollands Magt og Velstand var dets Fragtfart paa alle Have; men ved Navigationsloven blev al Indførsel til England fra fremmede Verdensdele i ikke-engelske Skibe absolut forbudt, og for Evropas Vedkommende tillodes det kun fremmede Skibe at føre deres eget Hjemlands Frembringelser til England, ja, selv dette kun mod stærk Forhøjelse af den Told, de samme Varer betalte i engelske Skibe.

Selvfølge lig var denne drakoniske Lov — ligesom i sin Tid Forbudene mod Udførsel af Uld og af raatvævet Klæde — til en Begyndelse en meget betydelig Byrde for Englænderne selv. Men ogsaa den naaede sit Formaal: først at lamslaa den hollandske Fragtfart paa England, dernæst at fremtvinge Skabelsen af en mægtig engelsk Handelsflaade, hvilken atter blev Basis for Landets Orlogsflaade og dermed for dets Herredømme paa Havet. Ikke uden Grund er denne Lov derfor bleven kaldt »Englands Charta Maritima« — dets Frihedsbrev paa Havet; selv Frihandelsapostlen Adam Smith siger, at Lovens Bestemmelser »var saa kloge, som om de var dikterede af den højeste Visdom.«

Men uden blodig Kamp kunde Englands Maal ikke gjenneføres. Det kom i 1652 til en dundrende Søkamp mellem Holland og England i Nordsøen, og Krigen førtes med største Heltemod fra Hollands Side; dets Flaade trængte endogsaa op ad Themsen til Gravesend, besatte Sheerness og brændte engelske Skibe ud for Chatham. Men ved Freden i Breda 1667 maatte Holland afstaa sine nordamerikanske Kolonier Ny Jersey og Ny York til England. Atter 1672—74 kæmpede England med Holland,

denne Gang i Forbund med Frankrig, som ogsaa var interesseret i at knække den hollandske Sø- og Handelsmagt; endnu den Gang var Hollands Flaade stærk nok til at holde Englands og Frankrigs forenede Flaader Stangen, men fra den Tid gaar det nedad med Hollands Magtstilling, og midt i det 18de Aarhundrede var dets Stormagtstid forbi. Saa var Banen ryddet før Kampene mellem England og Frankrig, thi ogsaa Frankrig havde nu meldt sig som Bejler til Sø- og Handelsherredømmet i Verden.

V. Englands første store Kamp med Frankrig om Verdensherredømmet.

Efter at det stærke Interessesfællesskab mellem England og Flandern som henholdsvis Uldproducent og Uldforbruger var bleven forvandlet til et skarpt Konkurrence- og Modsætningsforhold, var der indtraadt større Ro i Forholdet mellem England og Frankrig. Dronning Elisabeth fandt sig i Tabet af sin sidste franske Besiddelse Calais, der nu ikke havde den Betydning for England som før, og i 100 Aar (fra Midten af det 16de til Midten af det 17de Aarhundrede) var der næsten uafbrudt Fred mellem de to Nationer. Den første Tredjedel af dette Tidsrum optoges i Frankrig af ødelæggende Borgerkrige, men da disse afsluttedes, og Kong Henrik den 4de besteg Tronen, kunde denne dygtige Regent hellige sine Kræfter til Ophjælp af Frankrigs produktive Kraft paa alle Omraader; bl. a. indførte han Silkeindustrien, der i høj Grad forøgede Frankrigs Rigdom. Og Kong Henriks Politik blev fulgt af tre store Ministre, der til Frankrigs Held efterfulgte hverandre fra 1616 til 1683: Richelieu, Mazarin og Colbert.

Under disse vidtskuende Styrere gjorde Frankrig mægtige Fremskridt i industriel Produktion, Skibsfart og Kolonialbesiddelser. Særlig Betydning havde Grundlæggelsen af den store franske Koloni Kanada i Nordamerika; denne Koloni voksede, saa den ikke alene omfattede det, som nu kaldes Kanada, men tillige Mississippidalen (de nuværende mellemste Unionsstater), og Frankrig gjorde tillige Fordring paa hele det vestlige Nordamerika — de den Gang ubetraadte Strækninger fra Mississippi til Stillehavet. Endvidere grundlagdes i Colberts Tid et fransk-ostindisk

Kompagni, som gik stærkt fremad og havde al Udsigt til at skabe Frankrig et stort Kolonialrige i Indien. I det hele taget skabte Colberts 12-Aars Virksomhed, uagtet de Vanskeligheder han havde at kæmpe med, vidunderlige Resultater; alle franske Erhverv blomstrede, Landets Rigdom tiltog, og en mægtig Sømagt blev skabt. I 1661, da Colbert kom til Magten, var der i Frankrigs Flaade kun 30 armerede Skibe; i 1683 var der 107 Skibe paa fra 24 til 120 Kanoner og en Mængde mindre Skibe; desuden var der — siger den amerikanske Søhistoriker Kaptajn Mahan — indført en Orden og et System paa Værfterne, der gjorde de franske Skibe langt mere kampberedte end de engelske. Alt i alt blev Frankrig, der havde tre Gange saa mange Indbyggere som England, under denne Udvikling en meget farlig Konkurrent til England paa Sø- og Handelsherredømmets Omraade — omtrent som Tyskland nu.

»Men ved Colberts Død i 1683 flygtede Statsklogskaben fra Frankrig.« Ludvig den 14de lammede Landets Produktion ved at uddrive talrige Skarer af sit Lands vindskibeligste Borgere, fordi de var »Huguenotter«, og Frankrigs Evne til at bære de Byrder, som hans Krigspolitik paalagde det, blev derved meget svækket. Med Englands Deltagelse i Ludvig den 14des Krige begyndte da den store Duel om Herredømmet paa Havet mellem de to store vestevropæiske Nationer. Det engelske Folk forstod klart denne Kamps Nødvendighed, uagtet dets Konger af Stuarternes Linie var fransksindede; Folket tvang disse Konger til at handle i Englands Interesse — saaledes i 1668 Karl den 2den til at indgaa en Alliance med Holland og Sverrig for at stække Frankrigs voksende Vælde. Da Karl i 1670 søgte at følge sine Sympathier ved at slutte sig til Frankrigs Angreb paa Holland, blev han atter tvungen af sine Undersaatter til at slutte Fred med Hollænderne; og da han og hans efterfølgende Broder Jakob den 2den desuagtet bevarede deres franske Sympathier, blev det Aarsag til Stuarternes (Jakob den 2dens) Fordrivelse fra England i 1688 og til den hollandske »Stadtholder« Vilhelm den 3djes Bestigelse af Englands Trone. Med ham begyndte den store Kamp med Frankrig for Alvor.

I denne Kamps første Omgang bibragte Englænderne og Hollænderne i Forening den franske Flaade et stort

Nederlag ud for Kap la Hogue (1692), og under Frankrigs tiltagende økonomiske Svaghed formaaede dets Flaade aldrig at komme til Kræfter igjen efter dette Slag; ved Freden i Ryswyk 1697 erkjendte Frankrig sit Nederlag og tilbagegav alt, hvad det i Evropa havde erobret i de foregaaende 19 Aar. Faa Aar efter udbrød den spanske Arvefølgekrig, under hvilken det var Englands Maal at forhindre, at Frankrig forenedes med Spanien og derved blive Herre over Spaniens umaadelige Besiddelser i Amerika og i Indien; denne Krig forløb saaledes, at England blev Herre paa Havet og — efter at have svigtet sine Allierede og underhandlet hemmeligt med Ludvig den 14de — ved Freden i Utrecht 1713 erhvervede de franske Kolonier Nyskotland og Nyfundland i Nordamerika. Under Ludvig den 15de udbrød i 1739 en Krig mellem England og Spanien, foranlediget ved den engelske Smuglerhandel, og denne Krig gik ind som Led i den almindelige europæiske Krig om den østerrikske Arvefølge, hvilken Krig udenfor Evropa drejede sig om, hvorvidt Frankrig eller England skulde være Herre paa Havet og Verdensmarkerne. Den koloniale Del af denne Krig afsluttedes ikke ved den europæiske Fred i Aachen, men fortsattes, indtil den nye europæiske Syvaarskrig udbrød i 1756. Under denne Krig havde Englænderne den absolutte Overlegenhed paa Havet, saa Franskmandene ikke var i Stand til at gjøre dem Herredømmet stridigt i noget egentligt Søslag, men Sværme af franske Kapere førte en ødelæggende Guerillakrig mod den engelske Handel. »Fra 1756 til 1760«, siger Kaptajn Mahan, »tog franske Kapere flere end 2500 Handelsskibe fra Englænderne; og skjøndt Frankrig i 1761 saa at sige ikke havde et eneste Linieskib i Søen, og Englænderne havde taget 240 franske Kapere, kunde disses Kammerater dog endnu kapre 812 engelske Skibe! Begge Lande led altsaa haardt under Krigen, men den afsluttedes med, at Frankrig ved Freden i Paris 1763 erkjendte sit fuldstændige Nederlag, afstod sit store kanadiske Kolonialrige i Nordamerika til England og forpligtede sig til at opgive ethvert Krav paa at øve politisk Indflydelse i Indien. Altsaa syntes Englands Sejr afgjørende og ubetinget.

Imidlertid hændte der faa Aar efter Freden i Paris noget, som meget væsentlig svækkede den Magtstilling,

England havde erhvervet sig ved sine heldige Kampe mod Frankrig: det var de engelske nordamerikanske Koloniers Opstand mod Moderlandet. Aarsagen til denne Opstand var som bekendt Englands haardhændede Kolonialpolitik; Kolonierne skulde være Moderlandets Malkekøer, maatte derfor ikke indlade sig paa at skabe nogensomhelst selvstændig Industri; de havde alene at levere Moderlandet Raastoffer og gjøre Tjeneste som Aftagere af de Industri-varer, Moderlandet fremstillede af Raastofferne. Men i dette Udbytningssystem vilde de engelske Kolonister i Nordamerika ikke finde sig; de satte sig da for at skabe sig en kolonial Uldindustri, i hvilket Øjemed Kolonisterne bl. a. indgik den gjensidige Forpligtelse ikke at spise noget Lam, men ubønhørligt at boykotte enhver Slagter, der falbød Lammekjød — blot for at sikre sig det fornødne Raastof for deres Uldindustri. En Række Rivninger i Anledning af dette og lignende Spørgsmaal førte Kolonisterne videre og videre, indtil de i 1776 erklærede sig for uafhængige af England. Denne Kalamitet for Moderlandet gav da Frankrig, senere ogsaa Holland og Spanien, en velkommen Lejlighed til at hævne sig paa England for den forrige Krigs Nederlag; de støttede de nordamerikanske Kolonier mod England, saa dette ved Fredsslutningen 1783 ikke alene definitivt mistede disse vigtige Kolonier, men maatte afstaa nogle af sine vestindiske Besiddelser til Frankrig og det i 1763 erhvervede Florida til Spanien. Frankrigs Prestige blev herved i stort Omfang gjenoprettet, medens Englands Stjerne var sunket lavere, end den i lang Tid havde staaet; efter Lord Roseberrys Dom var det gennem denne Krig svundet ned til »en Andenrangs, om ikke Tredjerangs Plads blandt Nationerne«. Dets Statsgjæld var dertil stærkt forøget, men rigtignok var dette i ikke mindre Grad Tilfældet med Frankrig.

VI. Englands udvikles under stærk Beskyttelse til Industri-stat. Dampkraften og Kullene.

Altsaa maatte England efter Freden i 1783 i meget begynde sit Arbejde forfra, og dette var slet ingen let Sag. Thi ikke alene havde det at kæmpe med Frankrig, som den Gang var tre Gange saa folkerigt som England, og

med dette Lands Allierede, men det havde lige udenfor sin Dør Irland, hvis fjendtligsindede Befolkning da var næsten lige saa talrig som Englands egen. Men William Pitt, som i 1783 blev Englands Premierminister, tog med hele sin Energi fat paa at hæve England op til dets tidligere Førerstilling. I Løbet af 5 Aar lykkedes det ham at bringe den sidste Krig med Holland i Glemme og faa afsluttet et Forbund mellem Preussen, Holland og England; men noget endnu langt vigtigere udrettede han ved et Kampmiddel af en helt anden Art, som skulde vise sig overordentligt virksomt. Pitt sendte nemlig Sir Frederik Eden til Paris for at forhandle om en Handelstraktat med Frankrig, og det lykkedes ham i 1786 at faa en saadan Traktat — Eden-Traktaten — afsluttet.

Til Forstaaelse af den Rolle, Eden-Traktaten kom til at spille, er det imidlertid nødvendigt at kaste et Blik paa den Udvikling, som ved Midten af det 18de Aarhundrede havde fundet Sted i England.

Det er tidligere nævnt, at England ved det 16de Aarhundredes Slutning, trods Klædeindustriens Erhvervelse og Fuldkommengjørelse, paa ingen Maade kunde kaldes et Industriland, allermindst efter moderne Begreber, og at dets Befolkning kun udgjorde $2\frac{1}{2}$ Mill. Mennesker. Siden da var Udviklingen vel gaaet frem, men jævnt og gradvis; med Rette er det sagt, at Industrien i Grunden havde en trang Fødsel i England. Landets Folketal var omkring 1700 endnu kun 5 Millioner, omkring 1750 6 Mill. Mennesker, og skjøndt det allerede i det 18de Aarhundrede ansaas for et vindskibeligt og rigt Land, havde det fremdeles paa ingen Maade Præg af Industriland efter Nutidens Forestillinger.

Klædeindustrien var Englands betydeligste Industri-virksomhed; endnu i Midten af det 18de Aarhundrede udgjorde Udførselen af Uldgarn og Klæde mere end Tredjedelen af Englands samlede Eksport — hvad der paa en Gang viser Klædeindustriens Betydning og de andre Erhvervs forholdsvis ringe Udvikling. Men lige saa lidt som Englands andre Industrier dreves Klædeindustrien som Storindustri; overvejende havde den Hjemmeindustriens Karakter og blomstrede særlig i Landdistrikterne. Lavsvæsenet med dets Faggrænser havde jo kun hjemme i Stæderne; disse var kun faa og smaa — endnu i 1685 havde Byer

som Liverpool, Manchester, Birmingham, Leeds og Sheffield kun 4—6000 Indbyggere hver — og tilmed havde Lavsvæsenet aldrig været saa ensidigt udviklet i England som i Mellemeuropa. Men paa Landet havde Arbejdet altid været frit, og det var derfor særlig i Landdistrikterne, den engelske Industris Vugge stod; rundt om i Husene paa Landet saas Væve og Farvekar, og Husenes Beboere passede samtidig deres lille Landbrug og deres industrielle Arbejde; Kvinder og Børn hjalp med, og de færdige Klædestykker solgtes paa den nærmeste Bys Torv eller paa Markeder rundt om i Landet. Det forstaar sig, at denne Arbejdsordning i social Henseende havde store Fordele, men at Arbejdsmethoderne under saadanne Forhold, hvor der næsten ingen Arbejdsdeling fandtes, maatte holde sig meget primitive. Om Maskindrift var der indtil 1750 slet ikke Tale, og kun ganske enkelte Steder saas Begyndelserne til en storindustriel Udvikling i Værksteder med op til 150 Arbejdere, hvad der den Gang ansaas for noget særligt stort.

De andre Industrigrene stod langt længere tilbage. Fremmeligst var Silkevæverierne og Linnedindustrien; den sidste var opstaaet i England, men bredte sig i Slutningen af det 17de Aarhundrede til Irland, hvor denne Industris Fremvækst støttedes af franske Emigranter. Bomuldsindustrien i Lancashire fremkom ogsaa først ved Slutningen af det 17de Aarhundrede, og den dreves med Redskaber, der var næsten lige saa primitive som Indiernes; dog var nogen Eksport begyndt at udvikle sig. Metalindustrien stod ikke meget højere end de nævnte Væveindustrier; først i 1740 lærte man Stenkullenes Værdi at kjende og begyndte at anvende dem til Jærnets Udsmeltning; indtil da havde Trækul været det eneste hertil anvendte Brændsel, og Englands Skove var bleven tilintetgjorte for denne Udsmeltningsskyld. Produktionen var ikke stor. Gloucestershire, Shropshire og Yorkshire, som nu har Hundreder af Smelteovne, havde i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede kun 6 hver; i 1737 var der i 18 Grevskaber ialt 59 Højovne, som fremstillede 17—18,000 Tons Jærn om Aaret, medens der indførtes 20,000 Tons fra Udlandet. Metalvareindustrien var vel særlig udviklet om Sheffield og Birmingham, men Produktionen var den Gang ikke koncentreret som nu; der fandtes over hele Riget talrige smaa

Metalarbejderværksteder, som hver arbejdede med sin Specialitet eller for sit Omraade.

Hertil kom, at Transportmidlerne endnu op i det 18de Aarhundrede var i deres Barndom. Landevejene var saa slette, at de kun lidet egnede sig for Kjørsel; Varetransporterne foregik derfor almindelig ved Hjælp af Pakheste, der i lange Rækker drog afsted paa Vejene. Kanaler fandtes ikke — de første begyndte man at anlægge efter Midten af det 18de Aarhundrede. Føjes hertil, at Bank- og Kreditforholdene var i meget ringe Grad udviklede, saa forstaas det let, at Englands industrielle Udvikling op til Midten af det 18de Aarhundrede var meget beskeden. Da England under disse Forhold ikke besad nogen Overlegenhed over sine udenlandske Konkurrenter, er det ogsaa forstaaeligt, at skarp Beskyttelse af de indenlandske Erhverv ansaas for en Nødvendighed i dette Land, hvis Styrere havde saa klar en Forstaaelse af Næringsvejenes Betydning for hele Samfundet; denne Beskyttelse var ogsaa gennemført lige saa skarpt for Landbrug og Industri, som den i Navigationsakten af 1650 var gennemført for Søfarten. Det var saaledes forbudt at udføre vigtige Raastoffer, f. Eks. fin Uld, der alene skulde være til Raadighed for Landets egen Industri, og ligeledes var al Udførsel af dennes Maskiner forbudt; heller ikke maatte nogen Arbejder lære udenlandske Konkurrenter de engelske Arbejdsmethoder. Indførselen af udenlandske Frembringelser til England var enten aldeles forbudt eller (for næsten 1200 Artiklers Vedkommende) hæmmet af høje Toldsatser.

I hele den saaledes skildrede Tilstand indtraadte der imidlertid efter 1750 ret brat en mærkelig Forandring; den hidtil langsomme og gradvise Udvikling tog nu pludselig Fart, og i Løbet af de paafølgende 60 Aar kastede England Puppesvøbet: fra et agerbrugende Land med nogen Industri som Bierhverv forvandlede det til det storslaaede Industriland, som vi alle kjender.

Til Gennemførelse af denne Forvandling samvirkede en Række Aarsager: I Aarene 1750—90 faldt Arkwrights, Hargreaves, Comptons og Kellys epokegjørende Opfindelser af Spinde- og Vævemaskiner, der helt revolutionerede Væveindustrien; den af Watt i 1769 opfundne Dampmaskine blev fuldkommengjort, saa den fra 1785 kom til Anvendelse i Bomuldsvæverierne; fra 1740 havde man,

som før nævnt, begyndt at anvende Stenkullene til Udsæltning af Jærn, hvorved det blev muligt at producere Jærn saa billigt, at det kunde danne Basis for hele den kommende industrielle Udvikling, og tillige blev Kullene den billige Kraftkilde for hele den Maskindrift, som nu udbredte sig med rivende Hast i alle Industrier. Vel manglede endnu Jærnbanerne og Dampskibene, men Vejene forbedredes og Kanaler anlagdes; og alt det saaledes anførte, tilligemed en mere fuldkommen Arbejdsdeling og Stordriftens hurtige Gjennemførelse, var tilstrækkeligt til i kort Tid at mangedoble Englands industrielle Produktionskraft. Landet gjorde derfor i denne Periode et mægtigt Spring frem i Udvikling foran alle andre Nationer, og det bevarede i lang Tid dette Forspring.

Selvfølgelig havde denne mægtige Forvandling ikke kunnet gennemføres, selv om alle de foran anførte Faktorer havde været til Stede, hvis det vigtigste havde manglet, nemlig de nødvendige Betingelser i selve Befolkningen. Men ogsaa disse Betingelser var i rigt Maal tilstede; hele den store Skare af Haandværkere og Hjemmearbejdere i Byerne og navnlig paa Landet, som den forudgaaende Udvikling havde skabt, og som i deres hidtidige Smaavirkksomheder havde tilegnet sig grundig manuel Færdighed og en teknisk Intelligens, som gjorde dem fortrinligt skikkede til Videreudvikling, dannede den fortræffeligste Basis for den ved Opfindelserne muliggjorte Maskin- og Stordriftsteknik. Tilmed bevirkede sociale Forskydninger i Retning af Stordrift, der samtidig foregik i Landbruget, at de i Landdistrikterne boende smaa Industriarbejdere fordreves fra deres smaa Ejendomme og ligefrem dreves til Byerne for at kastes i Storindustriens Arme. Samtidig med en mægtig Tilvækst i Befolkningen som Helhed — den voksede i de 30 Aar fra 1750 til 1780 fra 6 Mill. til 8½ Mill. Mennesker — skete der derfor en stærk Forskydning af Befolkningen fra Landet til Byerne; ved Slutningen af det 17de Aarhundrede havde Bybefolkningen kun udgjort 20 Procent, men i 1770 var den allerede bleven 50 Procent af det samlede Indbyggertal i England. Manchester, Liverpool og Birmingham havde nu 20—30,000 Indbyggere.

Det var da hele denne Udvikling, som gav Anledning til Pitts Arbejde for Eden-Traktatens Afslutning; thi vel fandt den mægtigt voksende engelske Industri et stærkt

tiltagende Marked i den hastigt voksende Befolkning og stigende Velstand i England selv, og vel kunde Englands voksende Kolonirige aftage meget af Industriens Frembringelser, men Pitt saa, at dette ikke forslog — Industriens Vækst krævede større og større udenlandske Afsætningsmarkeder. Adgangen til nogle saadanne Markeder havde England tiltvunget sig gennem Krig, men dette Middel kunde ikke altid bruges; derfor var England, ligesom andre Stater med en voksende Eksport, kommen ind paa at afslutte Handelstraktater med Udlandet. En saadan — Methuen-Traktaten — havde England allerede i 1703 afsluttet med Portugal; ved den opnaaedes der, at engelsk Klæde, som hidtil havde været udelukket fra det portugisiske Marked, kunde indføres til Portugal og dets Kolonier mod en moderat Told af 15 Procent af Værdien. Denne Byrde kunde den overlegne engelske Industri uden Vanskelighed bære, og Traktaten bragte derfor England store Fordele, samtidig med at den fra økonomisk Side yderligere bragte Portugal i det halve Vasalforhold til England, hvori allerede Politiken havde ført det ind.

VII. Traktater som Kampmiddel. Eden-Traktaten ødelægger Frankrig og fremkalder den franske Revolution.

Methuen-Traktatens Forbillede gjorde det da ganske klart for Pitt, at der vilde kunne vindes meget store Fordele for England, dersom en tilsvarende Traktat kunde opnaas med Frankrig; han saa, at England ad den Vej — ved Forøgelse af sin Velstand — kunde vinde en meget stor Del tilbage af det, som Landet havde sat til i den sidste Krig. Derfor var Pitt, trods stærk Modstand i England selv, villig til at bringe store Ofre for at opnaa en saadan Traktat — han vilde endogsaa opofre Methuen-Traktaten derfor, dersom Franskmændene skulde kræve det. Men Franskmændene krævede ikke dette Offer; de tilstod saa godt som uden Vederlag England den ønskede Traktat, som ophævede Indførselsforbudene mod engelske Varer i Frankrig og gav dem Adgang til dette Lands Marked mod Toldafgifter paa 10, 15 eller 20 Procent af Værdien — Hindringer, som den engelske Industri saa meget lettere maatte kunne besejre, som den forbedrede Damp-

maskine i 1786 fortrængte Vand og Vind som Drivkraft overalt i England, og dette havde den store Fordel af de billige Kul: I Manchester kostede Kullene kun 9 Shillings pr. Ton, men i Rouen, det franske Fabrikationscentrum, var Prisen derimod 2 £ eller 40 Shillings pr. Ton. Med andre Ord: Konkurrencen mellem de to Lande var ganske ulige.

At der i det stærkt beskyttede England var store Betænkkeligheder ved at gaa til en Traktat, der syntes at skulle lette Frankrigs Udførsel til England, forstaas let; men selvfølgelig maa det forbavse, at Frankrig under de skildrede Omstændigheder var saa villigt til at tilstaa England Eden-Traktaten. Men Sagen var den, at i Frankrig var Economisternes — eller, som de senere kaldtes, Fysiokraternes — nationaløkonomiske Anskuelse kommen til Roret. Denne Skoles Medlemmer var Salonskribenter, som i første Række kritiserede Datidens overdrevne Indgriben fra Statens Side paa alle Omraader, men til Gjengjæld selv faldt i den modsatte Overdrivelse: den ubegrænsede Frihed. Skolens Førstemand var Lægen Quesnay, som under Ludvig den 15de spillede en betydelig Rolle og havde Kongens Øre. Efter de af ham fremsatte Theorier er Kolonier og Afsætningsmarkeder af forholdsvis ringe Værdi for en Nation; thi Handel og Industri, hedder det, er ikke værdiskabende Erhverv, de forøger kun Raastoffernes Værdi med Arbejdsomkostningerne. Kun Jordens Udnyttelse skaber virkelig nye Værdier, og Landbruget er derfor den eneste Kilde til Rigdom; kun Forøgelse af Jordens aarlige Udbytte kan da forhøje Nationalrigdommen. Derfor bør al Skat lægges paa Jorden (»eneste Skat« paa Grundejendom). Handel og Industri bør ikke opmuntres, men kun passe sig selv uden Indblanding fra Statens Side.

Hele denne Lære, som indeholder Grundlaget for senere Tidens Frihandel og Georgisme, havde vundet umaadelig Tilslutning i Frankrig; den ældre Mirabeau kaldte den »den tredje store Verdensopfindelse« — han regnede Skrivekunstens og Pengenes Opfindelse for de to første. Læren gav ogsaa gyldne Løfter til alle Sider: Frankrigs jordbesiddende Adel, der i de sidste Aartier var bleven fattigere og fattigere, medens Fabrikanter og Købmænd af lav Herkomst havde tjent sig Formuer under

Colberts Styrelse, fik nu Udsigt til Oprejsning; thi alt skulde vendes om, Frankrig skulde vende tilbage til »Natturtilstanden«, og alle de i Jordbrug anbragte Penge skulde da give 100 Procent i Udbytte. Endda skulde Kjøbmænd og Fabrikanter ikke faa Grund til Klage, thi ikke alene skulde de faa billig Føde og billige Raastoffer, men Frankrigs Rigdom skulde vokse saa hurtigt, at Tilbudet af Kapital snart skulde blive større end Landbrugets Efterspørgsel derefter. Og det store Folk, som nu segnede under Skatternes Byrde, skulde ganske fritages for Skat, uden at dette skulde føles som nogen Byrde af Jordens Ejere, uagtet disse skulde udrede al Skat — den »eneste Skat« paa Jorden.

Under disse Theoriers Indflydelse var det, at Frankrig i 1763 — skjøndt det slet ikke var slaaet militært til Jorden, og skjøndt den ledende Statsmand Choiseul var stemt for Krigens Fortsættelse — gav Slip paa Colberts store Kolonialplaner, afstod sit store nordamerikanske Kolonialrige til England og lod alt forudgaaende Arbejde paa at skabe et fransk-indisk Rige i Stikken. Og det var fremdeles de samme Theorier, der i 1786 bragte det til villigt at gaa ind paa Eden-Traktatens Toldnedsættelser overfor England. Pitt regnede i sit Arbejde for Traktaten med de franske Economister, og han fik Ret; smigrede af Pitts Afsending fulgte Economisterne deres Theorier, og i blind Tillid til dissers lyksaliggjørende Evne prissgav de Frankrigs økonomiske Interesser.

Eden-Traktaten forøgede den engelske Indførsel til Frankrig fra en Værdi af 24 Mill. Pd. Sterling til 65 Mill. Pd., og Virkningen af denne Oversvømmelse af engelske Varer var hurtig og frygtelig. Den franske Statskasse var, ligesom den engelske, tom og hærget af Gjæld, da Traktaten afsluttedes, men det franske Folk nød paa den Tid udmærkede Kaar. Industri og Handel havde blomstret i Frankrig siden Fredsslutningen 1783, og baade franske og engelske Historikere er enige i deres Skildringer af det Velvære og den Luksus, som i disse Aar bredte sig i Frankrig. Men kun tre Aar senere befandt det samme franske Land sig i Hungerstilstand, og Revolutionen gærede; seks Aar senere var hele det franske Samfund i Opløsning, og Guillotinen gjorde sit rædselsfulde Arbejde!

Nu er det ganske vist blevet en udbredt Forestilling,

at Aarsagen til den franske Revolution var at søge i Adelsens ubarmhjærtige Undertrykkelse af Bondestanden; men det er et Faktum, som i Virkeligheden alle kjender, at Revolutionen ikke udbrød blandt Bønderne. Disse havde været undertrykte i Frankrig, ligesom i andre Lande i Evropa, men i Frankrig var deres Kaar væsentlig forbedrede før Revolutionen; de ejede da allerede som Selvejere en Tredjedel af Landets Jord og var i det hele taget langt bedre stillede end Nabolandenenes Bønder. Ganske vist trykkedes de haardt af de Skatter, som Krigen havde paadraget Landet, men baade Regeringen og Frankrigs andre Institutioner var ivrigt beskjæftigede med at omregulere Skattebyrden, inden Revolutionen udbrød. Alle Beretninger viser da ogsaa, at det var i Stæderne, Revolutionen brød ud — særlig i det industridrivende Nordfrankrigs Byer og i Paris, Landets største Industristad — medens Bønderne rejste sig imod Revolutionen i Kontrarevolutioner, saasnart de lærte dens Væsen og Formaal at kjende. Fra Stæderne strømmede Skarer af sultne, arbejdsløse og nødlidende Arbejdere til Paris; Oktrojbetjentene ved Paris' Porte berettede om Ankomsten af »et frygteligt Antal fattigklædte Mænd af et truende Udseende« — netop som Arbejdere maatte se ud, naar de var drevne til Fortvivelse af Arbejdsløshed paa en Tid, da Brødet kostede Hungersnødpriser. Alle disse ulykkelige raabte paa Brød, og hele Revolutionen — særlig dens første Aar — var en Kamp for Brødet, en forfærdelig Kamp for at faa Føden; det var forhungrede Mennesker, der stormede Bastillen, forhungrede Skarer hentede Kongefamilien i Versailles og førte den i Triumf til Hovedstaden under Raab om, at nu skulde de nok faa Brød, for nu bragte de »Bageren«, »Bagersken« og »den lille Bagerdreng« med sig til Paris.

Men Aarsagen til denne pludselige Nød var Edentraktaten. Dette kan siges med positiv Sikkerhed paa Grundlag af de Oplysninger, der foreligger fra Datiden. De vigtigste af disse Oplysninger skyldes en Englænder Arthur Young, der havde gjort Studiet af Landbruget til sin Livsopgave og i Aarene 1787, 1788 og 1789 berejste Frankrig for at sammenligne dette Lands Forhold med Englands. Som anset Forfatter fik han overalt i Frankrig Adgang til Undersøgelse, og han er bleven den store Autoritet med Hensyn til Livet og Tilstandene i Frankrig

umiddelbart før Revolutionen, citeret som vigtigste Kilde baade af franske og fremmede Historikere. Men han undersøgte ikke ensidigt Landbrugets Forhold; ganske naturligt tog han tillige Byerne med i deres Egenskab af Markeder for Landbrugets Produkter, og derigjennem faar hans Undersøgelser og Rejseberetning saa stor Betydning for det Spørgsmaal, her behandles.

Hvad var det saa for Iagttagelser, Arthur Young gjorde? Selv forud indtaget i Economisternes Frihandelsideer forbavses han ved straks — to Dage efter sin Landgang i Calais 1787 — at høre de heftigste Udtalelser mod Handelstraktaten med England fra Fabrikanterne i Abbéville. I Amiens møder han den samme Stemning; der er kun én Mening om, at Byen vil blive ruineret af Handelstraktaten. I Beauvais siger man ham, at en ødelæggende Krig ikke vilde være saa skadelig for Frankrig som denne Handelstraktat. Endnu heftigere er Stemningen i Lille, Rouen og Nantes; i disse Byer beder man ligefrem for en Krig med England som eneste Middel til at forhindre Følgerne af den engelske Industrikonkurrences Overlegenhed. Først helt nede i Sydfrankrig træffer han en anden Opfattelse; thi her lever man ikke af Industri, men af at producere Vin for det engelske Marked: »der levede man derfor i den Indbildning, at Solen skinnede klart, og glemte sine Brødre, den industridrivende Befolkning i Norden«.

Young var paa ingen Maade alene om at belyse Forholdene i Frankrig: Handelskamret i Normandiet paatog sig i saa Henseende et dygtigt Arbejde. Det sendte to Kjøbmænd med de fornødne Forudsætninger til England for at undersøge Produktionsforholdene der og gav de samme to Mænd efter deres Hjemkomst Ordre til at foretage en lignende Undersøgelse i Normandiets egne Fabrikker. Sammenligningens Resultater var knusende og godtgjorde saa slaaende den Overlegenhed paa engelsk Side, der nødvendigvis maatte drive de franske Industri-varer ud af deres eget Marked, at Regeringen følte sig forurolet derved og satte en bekjendt Economist til at imødegaa Handelskamrets Beretning; han kunde ikke benægte den engelske Industris Overlegenhed, men trøstede Fabrikanterne med, at Frankrig vilde sælge desto mere Vin, og med at »Handelsbalancen« vilde blive til Frankrigs Fordel!

Men det blev ikke alene om Stemninger blandt Fabrikanterne, Young og andre samtidige kunde berette — det var om haandgribelig Nød og Ulykke. Saaledes giver Young faa Aar efter sin Ankomst til Frankrig følgende Fremstilling af Revolutionens Aarsager: »De engelske Fabrikvarers Konkurrence i 1787 og 1788 var stærk og sejrrig, og den Forvirring, som derved skabtes, havde til Virkning ikke alene at gjøre Arbejderne arbejdsløse, men at formindske talrige Godsejeres, Præsters og Embedsmænds Indtægter; herved, og ved manges Bortflygten fra Frankrig som Følge af Urolighederne, sank Forbruget af Frankrigs egne Fabrikater med maaske tre Fjerdedele. De Folk, hvis Indtægter var urørte, formindskede nemlig ogsaa deres Forbrug af Frygt for den herskende Gjæring i alle Forhold, og Udsigterne til en Borgerkrig gav hver Mand det Indtryk, at hans Sikkerhed og maaske hans Eksistens i Fremtiden afhang af de Penge, han kunde spare til Side. Den uundgaaelige Følge af alt dette var da, at umaadelige Masser af Arbejdere kastedes fuldstændig ud af Sysselsættelse. Jeg har i min Rejsebog noteret den grænseløse Elendighed, jeg var Vidne til i Lyon, Abbéville, Amiens og flere Byer, og af Meddelelser har jeg erfaret, at det ikke stod bedre til i Rouen. Det kunde heller ikke være anderledes; Virkningen var absolut tilintetgjørende gennem mange tusinde Familiers Sult«.

Saaledes skildrer Young og det normandiske Handelskammer altsaa Forholdene i Frankrig; men for enhver, hvis Blik er bleven opladt derfor, vil det slaa ned med pludselig Klarhed, at det jo i Grunden er den samme Historie, alle Revolutionens Historikere fortæller, selv om de ikke altid forstaar at føre Nøden tilbage til dens Aarsag. Men under Tiden ser de virkelig og nævner Aarsagen. Saaledes skriver Taine udtrykkelig: »I Normandiet, hvor den sidste Handelstraktat havde ruineret Klædefabrikationen og Possementmageriet, var 40,000 Mennesker uden Arbejde. I mange Sogne tiggede en Fjerdedel af Befolkningen.«

De Ulykker, Eden-Traktaten saaledes voldte, forøgedes ganske vist af andre samvirkende Aarsager; saaledes led Afgrøderne i Frankrig i 1787 alvorligt under Tørke og paafølgende forfærdelige Haglvejr, ligesom den efterfølgende Vinter var den haardest kjendte siden 1709. Men Trakta-

ten var Hovedaarsagen til Nøden; havde Frankrigs Industri blomstret som før, saa havde Arbejderne haft Penge til at købe Korn for andetsteds fra, da Landets egen Høst svigtede, og Tilstanden kunde have været taalelig. Men det var just Penge, der manglede, fordi Arbejdet i saa skrækindjagende Omfang var standset.

Hvad der fra privates og fra det offentliges Side gjordes imod al denne Nød, forslog ikke. Høsten i 1789 var vel bedre end i 1788, men det var ikke nok; heller ikke Finansminister Neckers Forbud mod Udførsel af Korn virkede tilstrækkeligt. Economisternes lovpriste Skat paa Jordens Udbytte blev derhos en stor Fiasko, saa der var ingen anden Udvej for Staten end at udstede Papirspenge (Assignater) i stort Omfang. For disse Assignater købte Regeringen Korn til Uddeling af Landmændene, og de købte igjen for Assignaterne den Jord, som Regeringen havde frataget Kirken og Aristokraterne. Saa længe denne Svikmølle kunde gaa, stod Landmændene sig; men da der ikke var mere Jord at sælge, og Regeringen tvang Landmændene under Dødsstraf til at modtage Assignaterne til fuldt Paalydende for deres Korn, uagtet Assignaterne nu faldt og faldt i Værdi, saa blev Ødelæggelsen fuldstændig ogsaa blandt Landmændene.

Hvorledes det hele endte, ved man; Revolutionens blodige Historie er kjendt nok og skal ikke gjentages her. Men den Læser, som endnu ikke maatte føle sig overbevist om Sammenhængen mellem Eden-Traktaten og Nøden i Frankrig, vil blive fuldt overtydet ved at betragte Modstykket: Forholdene i England. Her var, som før sagt, Stillingen efter Fredstraktaten af 1783 ikke god. Men alt forandrede sig i Løbet af Aarene 1786—93. Frankrig var i disse syv Aar England en overordentlig værdifuld Kunde; uhyre Mængder af engelske Varer gik over Kanalen, medens fransk Guld strømmede ind i den modsatte Retning. Allerede i 1787 kunde, som Lord Rosebery anfører, Resultatet mærkes i Form af voksende engelsk Velstand og Overflod: »en Vækst saa hurtig, at England derved i Løbet af faa Aar blev sat i Stand til at tage det op med hvilken som helst Magt, Frankrig kunde rejse«. Samtidig med, at frygtelig Nød bredte sig vidt ud gennem den franske Befolkning, strømmede Frankrigs Rigdom over Kanalen med en Fart og en Intensitet, som forbavser. Den kan maales

ved en Kjendsgerning som den, at Pitt i Aaret 1796 uden Vanskelighed formaaede at afsende en Pengesum paa 21½ Mill. Kroner som Subsidier til Englands Forbundsfaelle Østrig, medens den franske Regering ikke formaaede at skaffe General Bonaparte mere end 40,000 Kr. i møntede Penge som Krigskasse til Hæren i Italien; og endda siger en fransk Forfatter om dette beskedne Beløb: »Det var en uhyre Sum; i lange Tider havde ingen vidst, hvad det var at have møntede Penge.« Saa længe, som der var Guld i Frankrig, havde Eden-Traktaten altsaa udsuget dette Land paa den virksomste Maade; men England vandt gennem denne Traktat hele sin i Uafhængighedskrigen tabte Kraft tilbage.

Omsider, da alt Guld var forsvundet fra Frankrig, og dette kun formaaede at betale sin Indførsel med næsten værdiløse Assignater, saa havde England ikke længer nogen Interesse i at opretholde Freden med Frankrig. Krigen brød da ud mellem de to Lande, og den 1ste Februar 1793 blev alle engelske Varer i Frankrig beslagte. Saa var Eden-Traktatens Dage til Ende, og saa var ogsaa Englands Eksporthandel til Frankrig til Ende. Derved aabenbarer sig en ny Kontraprøve paa Traktatens mægtige Betydning for England; thi som øjeblikkelig Virkning af den engelske Udførsels Ophør indtraadte der nu almindelig Krise i den engelske Industri. Det blev nu dens Arbejdere, som fik Arbejdsløshed og Nød at føle. Allerede 12 Uger efter saa det engelske Underhus sig nødsaget til at nedsætte et Udvalg for at overveje den britiske Industris Tilstand; og dette Udvalg, som nedsattes den 25. April 1793, havde allerede 4 Dage derefter en Betænkning færdig, hvori det erklæredes, at Landet var truet med Ruin som Følge af Ophobning af uafsættelige Varer, hvorfor det anbefalede at bevilge et Beløb af 90 Mill. Kroner til Englands Fabrikanter og Kjøbmænd for at sætte dem i Stand til at staa Krisen igennem. Dette Forslag, som straks vedtoges af Parlamentet, viser noksom, hvilken Betydning det franske Marked havde haft for Englands Industri — og hvad denne havde berøvet Frankrig.

VIII. Englands anden store Kamp med Frankrig. Det trodser med Held Napoleons Fastlandsspærring.

Imidlertid — England havde Penge til at støtte sine Fabrikanter med, indtil nye Afsætningsveje var fundne, og det forstod Nødvendigheden af at yde sin Industri et Rygstød under Kriseforhold; som Herskerinde paa Havet havde det derhos rig Adgang til at finde nye Afsætningsmarkeder, og det kom derfor ogsaa uden store Vanskeligheder over den Krise, som det franske Markeds Lukning havde skabt. Men for Frankrig havde Eden-Traktatens Virkninger været afgjørende. Vel kom dets Industri efterhaanden til Kræfter igjen, da Krigserklæringen udelukkede Englands Varer fra dets Omraade, og vel viste Frankrig, at et bankerot Land meget godt kan føre store Krige til Lands — nemlig ved at føre dem paa Fjendens Bekostning; men til at skabe en Flaade fordres der Anvendelse af en stor Kapital, og Flaaden kan ikke holdes i Søn paa Fjendens Bekostning — den maa med stor Udgift udrustes og provianteres hjemmefra. Til alt dette savnede Frankrig fuldstændig Midlerne, og det var derfor aldeles ikke i Stand til at reorganisere sin Sømagt. England derimod var gennem Eden-Traktatens Virkninger bleven udrustet med rige Midler til at opretholde sit Herredømme paa Havene og derved til at føre Kampen med Frankrig til Sejr, uagtet denne Kamp var en meget stor Opgave for Landet; thi i 1796 havde England ikke alene at kæmpe med selve Frankrig, men ogsaa med de to Sømagter Holland og Spanien, der stod under Frankrigs Indflydelse. Men Englands Produktion satte det i Stand til at bære den frygtelige Byrde; det slog den spanske Flaade ved St. Vincent og tilintetgjorde Hollands Sømagt ved Camperdown, og det berøvede sine Modstandere alt Haab om at kunne føre et Stød mod selve England.

Klarere og klarere forstod nu ogsaa Modstanderne, at den store Kamps endelige Udfald maatte bero paa Parternes økonomiske Bæreevne. Allerede Konventet vilde derfor beklippe Englands Handel for at formindske sin Fjendes Indtægtskilder; og da Direktoret beslaglagde alle engelske Varer i Frankrig, sagde det i sit Budskab til de Femhundredes Raad: »Dette er den første Handling, hvorved den for længe siden erklærede Krig med England

faar den sande Karakter, som passer for den«. Direktoriets forstod altsaa meget godt, at det var Englands industrielle og kommercielle Blomstring, som satte det i Stand til at krydse alle Frankrigs Planer. Ikke mindre klart begreb Napoleon dette: »Det er i Fædrelandets Værksteder, man fører den bedste og sikreste Krig mod Fjenden«, var en af hans Grundsætninger, og af denne Forstaaelse udsprang jo ogsaa hans store Fastlandsspærring. Men allerede overfor Direktoriets erklærede han i en skriftlig Fremstilling, at der overfor England kun var 4 Ting at vælge imellem, nemlig enten

- 1) at angribe selve England,
- 2) at bemægtige sig den nordtyske Kyst,
- 3) at erobre Levanten, eller
- 4) at slutte Fred.

Det første af disse 4 Alternativer kunde Frankrig ikke vælge, fordi Englands Sømagt forhindrede det, og det sidste vilde det ikke vælge. Saa havde det kun Valget mellem det 2det og det 3dje — enten at aflukke Evropa for Englands Udførsel ved at gjøre sig til Herre over Østersøens Kyster, hvis Havne endnu stod det aabne, eller at skaffe Frankrig Herredømmet i Østerlandene, hvorfra det kunde skaffe sig Raastoffer (Bomuld f. Eks.) og derved blive i Stand til at optage Konkurrencen med den engelske Industri. Besiddelsen af Ægypten vilde saaledes lette Frankrigs Forbindelsen med Indiens Markeder og bane det Vejen til at tilintetgjøre Englands Herredømme i Indien ved paany at aabne den Kanalforbindelse, som i Oldtiden bestod mellem Nilen og det røde Hav.

Fuld af ærgjerrige og vidtskuende Tanker bestemte Napoleon sig til at vælge det tredje Alternativ, og han foretog da sit berømte Tog til Ægypten. Men atter her mødte han Englænderne: Nelson tilintetgjorde den franske Flaade i Slaget ved Abukir, og en engelsk Hærs sejge Forsvar af Fæstningen St. Jean d'Acre standsede hans Planer til Lands; Napoleon erkjendte selv, at dette Forsvar havde grebet afgjørende ind i hans Skæbne, og han maatte opgive sine østerlandske Planer. Da han vendte tilbage fra Ægypten i 1799 for at blive Førstekonsul og derefter Frankrigs Kejser, gjorde han endnu et Forsøg paa at komme England direkte til Livs (Alternativ 1). Men

da Nelson i Slaget ved Trafalgar i 1805 havde knust den fransk-spanske Flaade, var der ikke længer nogen Sømagt tilbage i Evropa, hvorpaa Frankrig kunde bygge et Haab om at blive i Stand til direkte at angribe det engelske Ørige. Saa valgte Kejseren Alternativet 2: at udelukke England fra al Handel paa Evropa og derved tilintetgjøre dets Indtægtskilder. Da han havde slaaet Russerne og Østerrigerne ved Austerlitz og havde erobret Preussen, udstedte han i 1806 fra Berlin de berømte Dekreter, der paabød Fastlandsspærring mod England. Endnu manglede dog Rusland i denne mod England rettede Kjæde; men da den daværende engelske Regering havde været uklog eller ubehændig nok til at fornærme Rusland, lykkedes det Napoleon at vinde ogsaa dette Rige for sine Planer — og nu syntes England aldeles udelukket fra at kunne afsætte sine Varer og Frembringelser til nogensomhelst Kjøber i Evropa, Portugal alene undtaget.

England tog imidlertid uforfærdet Kampen op, og det var i Stand til at besvare Spærringen ved et virkningsfuldt Modtræk: det lod sin Sømagt hindre al Tilførsel af oversøiske og koloniske Frembringelser til Evropa. Altsaa blev denne Verdensdel pludselig berøvet al Tilførsel ad Søvejen, og det paa en Tid, da Transporten til Lands var saa langsom og kostbar, at den som Regel ikke formaaede at erstatte Søtransporten. Den franske Industri, hvis Frembringelser havde fri Adgang til de erobrede Lande, uden at disse havde fri Indførsel til Frankrig, høstede naturligvis derigjennem store Fordele af Spærringen, men den formaaede ikke at holde Evropa skadesløs derfor. Selvfølgelig voldte de drakoniske Spærringer derfor Evropa store Savn og Besværligheder, thi det var jo ikke muligt at oprette nye Fabrikker i en saadan Hast, at de kunde erstatte den manglende Tilførsel af engelske Varer; heller ikke forslog de Anstrængelser, Napoleon fremkaldte for at raade Bod paa Savnet af Kolonialvarer, uagtet de satte visse Frugter, f. Eks. den nye Roesukkerindustri, der siden er bleven Rørsukkeret en saa farlig Konkurrent. Derimod er det en Selvfølge, at Begunstigelsen af den franske Produktion paa de erobrede Landes Bekostning, fremkaldte stor Misfornøjelse hos disse og derved gjorde Spærringens Tryk endnu mere snærende for de besejrede Nationer.

At Spærringen voldte ogsaa England store Vanskelig-

heder, er en Selvfølge, men den formaaede ikke at hindre den Udvikling, hvori dette Lands Industri havde befundet sig siden 1750; forstærket ved Eden-Traktatens Virkninger fortsatte denne Udvikling sig ogsaa efter Traktatens Ophør og under de paafølgende Krigsaar. Disse standsede jo saa godt som al industriel Udvikling paa det af Krigene hjem-søgte evropæiske Fastland og havde derfor saa at sige givet England et faktisk Monopol paa Verdensdelens For-syning med Industrivarer, indtil Spærringen kom. Krigs-forholdene opfordrede ogsaa ligefrem England — ganske som Tilfældet er nu i 1915 — til selv at optage Industrier, hvis Frembringelser før var tilført det fra Udlandet, den Gang f. Eks. Linnedtilvirkning. Dertil kom, at Englands afgjorte Herredømme paa Havet dels bragte det umaade-lige Fordele i dets Egenskab af Importør af alle Arter oversøiske Produkter, dels satte det i Stand til for sig at bevare Forsyningen af dets eget store Kolonialrige og de fremmede Verdensdeles udstrakte Markeder med Industri-varer af enhver Slags; kun Amerikas Forenede Stater gjorde et Forsøg paa at konkurrere med England i Ver-dens-Fragtfarten, men blev straks haardhændet slaaet ned gennem aaben Krig. Af alle disse Grunde skete der ingen Standsning i Englands industrielle og kommercielle Udvikling under Krigen: Maskiner anvendtes i stadigt voksende Omfang i den engelske Industri til Billiggjørelse af Produktionen; i selve Krigsaarene anlagdes et Næt af sejlbare Kanaler gennem hele England (allerede i 1810 var Nættet praktisk talt fuldendt), Vejene forbedredes paa tilsvarende Maade, og Handelsflaaden fordobledes.

Dertil kom, at Fastlandsspærringen slet ikke kunde overholdes i Praksis, dertil var Landenes Trang til Til-førsel altfor uimodstaaelig; Napoleon selv var nødt til at tilstaa en Række Dispensationer for at bøde paa Spærrin-gens værste Ulemper, og en uhyre Smuglerhandel brød i endnu højere Grad deres Skranker. Endelig varede hele Spærringen jo kun et ganske kort Aaremaal: ved Napo-leons Fald 1815 aabnedes igjen alle Fastlandets Havne for engelske Varer. England kom derfor uden Vanskelighed til staa som Sejrherre i denne store økonomiske Kamp; da den afsluttedes, stod Englands Velstand ikke alene urokket, men den var meget forøget. Vel havde Krigene paadraget den engelske Statskasse en stor Gjæld, og Fol-

kets Skattebyrde var mægtigt forøget, men Landets kommercielle og industrielle Udvikling havde givet det Evne til at bære og hurtigt afryste disse Byrder. Trods Krigen var Englands Velstand steget saa stærkt, at dets Kapital i 1815 ansloges til 40 Milliarder Kroner; og saa kom oven i Kjøbet det væsentligste, nemlig at det af alle Lande var England alene, der stod industrielt udrustet til at høste Fordelen — i al Fald Løvens Part — af hele det Varebegær, som maatte melde sig efter Napoleons Fald og de store Kriges Afslutning.

IX. Efter Napoleon. England søger ved Frihandel at blive Verdens Værksted.

Economisternes Lære havde, uagtet Adam Smith i Hovedsagen var dens Discipel — hidtil ikke øvet nogen Indflydelse paa Englands Toldlovgivning; medens vi i Danmark straks fulgte dens Theorier og i 1797 gennemførte en for vor daværende Industri ødelæggende Toldreform, beholdt England uforandret sin traditionelle Beskyttelsespolitik, ja forøgede dens prohibitive Styrke ind i det 19de Aarhundrede. Saa stærk var Englændernes Vedhængen ved deres nedarvede System, at selv Gjennemførelsen af Eden-Traktaten kun kunde ske under stærk Modstand.

Imidlertid maatte den napoleonske Spærringspolitik gjøre det klart for den engelske Nation, at den paa det Stadium, som dens Produktion havde naaet, havde en uomtvistelig Interesse i at faa den lettest mulige Adgang for sine Varer til fremmede Markeder. Nu ophørte ganske vist den absolutte Spærring ved Napoleons Fald, men i de fleste Lande traadte der protektionistiske Toldtariffer i dens Sted — Preussen udstedte endogsaa en Søfartslov, der ikke gav den engelske noget efter — og Freden bragte derfor ikke England den frie Adgang til Afsætning af sine Varer i Nabolandene, som det maatte ønske. Dette maatte bringe Englænderne til at tænke over Aarsagen til Nabolandenes Fastholden ved Toldspærringerne og bringe dem til at forstaa, at de jo selv gav Eksemplet, hvad spærrende Toldlovgivning angik. Den engelske Toldbeskyttelse, under hvilken Landets hele Industri var vokset op, havde længe været af skrappeste Art og dannede nu et højst indviklet System; i Aarene 1815—20 bestod ikke færre end henved

2000 Love og Forordninger, som indeholdt rene Indførselsforbud eller prohibitive Toldsatser for over 1000 Vare-slags — et Virvar, som kun juridiske Specialister kunde finde Rede i. Med et saadant Toldsystem i sit eget Land — maatte det engelske Folk forstaa — kunde det ikke opfordre Udlandet til at mildne sine Toldsystemer til Bedste for Englands Varer; og nu, da Englandotorisk havde naaet et industrielt Udviklingstrin, som var alle andre Landes absolut overlegent, kunde det heller ikke længer være nødvendigt at fastholde et saadant System.

Overvejelser af denne Art gjorde sig efterhaanden gjældende i England og skabte en Bevægelse for at faa det gjældende Toldsystem reformeret; i 1820 førte Bevægelsen til Indgivelsen af en Adresse til Parlamentet i dette Øjemed, og i 1825 begyndte Handelsminister Huskisson paa Reformerne. De mest urimelige Udførselsforbud ophævedes og erstattedes med Toldsatser, nogle af de højeste Toldsatser nedsattes, og Regeringen fik Bemyndigelse til mod Gjensidighed at afslutte Skibsfartstraktater med fremmede Lande, hvorved Skibsfarten paa England — der, siden de endnu gjældende Navigationslove af 1650 affattedes, var saa godt som lukket for fremmede Nationer — atter blev aabnet for disse. Og de saaledes begyndte Reformen fortsattes gradvis i de paafølgende Aar, saaledes at Englands industrielle Toldsatser i Fyrrerne naaede ned til et nogenlunde maadeholdent Beskyttelsesstandpunkt.

I hele denne Bevægelse var Drivkraften paa ingen Maade industrifjendtlig, men kom tværtimod fra Industriebefolkningen selv og havde Industriens Afsætningsinteresser til Formaal. Først i Fyrrerne blev Bevægelsen doktrinært-frihandlerisk, men rettede sig da mod det engelske Landbrug, hvis Korntold antoges at være en Byrde for Industriens Arbejderbefolkning; dennes Feltraab under den nu stigende Bevægelse blev da: »Billig Føde«, og under dette Raab gennemførtes i 1846 under Fabrikanten Richard Cobdens Anførsel Afskaffelsen af Korntolden, idet det engelske Landbrug efterhaanden var blevet et overfor Industrien magtesløst Mindretal. »Frihandel« var først herefter bleven det doktrinære Løsen, og under dette fortsatte man med Toldnedsættelserne paa Industriefrembringelserne, indtil det engelske Frihandelssystem i 1861 fuldstændig blev gennemført af Gladstone. Den

meget store Toldindtægt, som den engelske Statskasse fremdeles maatte kræve, blev nu under det nye System udelukkende opkrævet gennem et Faatal af ikke-beskyttende Finanstoldsatser — dels paa Varer som The og Sukker, dels paa Tobak og forskellige Luksusartikler.

Skjøndt Frihandelssystemet nu var blevet til »Theori« i England, var dets Formaal paa ingen Maade theoretisk, lige saa lidt som det var uegennyttigt — hvad der ogsaa maatte ligge det engelske Folks praktiske Sans fjærnt. Tværtimod, Reformatorerne — og særlig Cobden — tilsigtede en for England højst fordelagtig Ordning af Arbejdsdelingen imellem Nationerne, saaledes at England kunde blive, i endnu højere Grad end hidtil, »Verdens Værksted«; fra hele den øvrige Verden skulde det modtage billige Næringsmidler og Raastoffer og forarbejde de sidstnævnte til færdige Industrivarer, hvormed det skulde forsyne ikke alene sig selv, men hele den øvrige Verden. For dette Formaals Skyld skulde Toldgrænserne mellem Nationerne forsvinde. Og til en vis Grad lykkedes det virkelig at faa Udlandet til at lystre Parolen; de fleste Lande efterlignede — skjøndt ikke i synderlig Grad før i Aarene omkring 1860 — det engelske Systemskifte, i alfald saaledes at de nedsatte deres hidtidige Toldbeskyttelse mere eller mindre og derved idetmindste for en Del skaffede Englands Frembringelser den tilsigtede friere Adgang til deres Markeder. Tidsrummet 1820—80 blev ogsaa en vældig Fremskridtstid for England, hvis Produktion og Eksport i denne Periode steg efter en kolossal Maalestok. Englands Udførsel, hvis Værdi i 1700 kun beløb sig til 126 Mill. og 1760 til 252 Mill. Kr., voksede i 1840 til 920 Mill. og naaede i 1880 op over 4000 Mill. Kroners Værdi. Hertil svarede en tilsvarende Vækst af alle Forhold i England; Indbyggertallet, som i 1780 var $8\frac{1}{2}$ Millioner, naaede i 1880 26 Millioner, hvoraf de $\frac{2}{3}$ nu levede i Byerne; saadanne Steder som Manchester, Birmingham og Liverpool, der i 1760 havde 30—40,000 Indbyggere, rummede nu 4—600,000 Mennesker.

Hele denne Udvikling blev da af Frihandelens Talsmænd betegnet som Frihandelsreformens Frugt, og denne Anskuelse høres endnu ganske almindeligt. Nu maa det jo ogsaa antages for utvivlsomt, at Toldsatsernes Nedsættelse i Udlandet har givet Englands Handel og Produktion

ganske anselige Fordele, uagtet det var ret sent henne i Fremskridtsperioden, at Udlandet gik i Frihandelsretning. Men der er klare og iøjnefaldende Kjendsgjærninger, som viser, at overvejende Aarsag til det store Fremskridt kunde Frihandelen ikke være. Sagen er nemlig den, at den store Fremgang mellem 1820 og 1880 ikke var et særlig engelsk, men et almindeligt Verdensfænomen, der kom alle Lande til Gode, hvad enten de levede under Frihandels- eller Prohibitionsforhold: Tyskland, Frankrig, Rusland, de Forenede Stater, Danmark — alle havde en økonomisk Opgangstid i denne Periode. Og Aarsagerne her til er klare nok: i denne Periode indtraf Jærnbanernes Udvikling, Overgangen fra Sejlskibe til Dampskibe, den stadig stigende Anvendelse af Maskinteknikken og endelig Opdagelsen af de store Guldminer i Kalifornien og Avstralien.

Disse Faktorer gjorde deres store Indflydelse gjældende overalt, men det er intet Under, at deres Indflydelse virkede mægtigst i England. Thi intet Land var saa skikket til at udnytte alle disse velstandsskabende Faktorer som England; gennem sin lange Beskyttelsesperiode var det, som før nævnt, kommet langt forud for alle andre i Dampkraftens og Maskinernes Anvendelse. Det blev derfor ogsaa Jærnbanernes Fædreland — allerede i 1850 havde England 6621 engelske Mile Jærnbaner mod kun 17,336 i hele den øvrige Verden. Det samme gjaldt, som alle ved, Dampskibene; disses praktiske Anvendelse daterer sig fra 1838, og allerede i 1840 havde England 771 Dampere paa ialt 88,000 Tons. I disse Henseender kom ikke alene den øvrige Verden langt bag efter England, men naar de fulgte dette Land, var de henvist til at anskaffe de fornødne Dampskibe, Lokomotiver og Jærnbanskiner fra England; dette Land blev altsaa Verdens Leverandør af alle disse Ting, hvad der, foruden dets egen Forsyning, yderligere bidrog til at give dets industrielle Produktion et uhyre Fremstød. Den bekendte amerikanske Statsmand Blaine kunde derfor ogsaa i en berømt Diskussion med Gladstone med Rette pege paa, at der netop i Aarene 1826—46 — de sidste 20 Beskyttelsesaar, Tiden før Frihandelsreformen — fandt en uhørt Rigdomsforøgelse Sted i England; med Million paa Million Pund Sterling forøgedes Landets Formue i disse Aar, indtil en uhyre Kapital var ophobet, en meget lav Rentefod opnaaet og en Fabrikationsevne uden Lige tilvejebragt.

X. Reaktionen mod Frihandelen. Tysklands stærke Fremvækst.

At det saaledes vundne og udviklede Forspring maatte føre England langt frem i Konkurrencen med den øvrige Verden i de paafølgende Aar, er en Selvfølge. Men fra Aarene 1880—90 begyndte der at indtræde en iøjnefaldende Svækkelse af Englands dominerende Stilling, idet andre Nationer nu begyndte at vokse sig frem til at kunne paaføre det en mere og mere virksom Konkurrence. Som før anført, havde de fleste Nationer omkring 1860 mere eller mindre efterlignet det engelske Frihandelssystem; men ingen havde fulgt det fuldtud, og i Aarene omkring 1880 blev det forladt af den ene efter den anden af Verdens ledende Nationer. Grunden hertil forstaas let: de havde alle erfaret, at et »Gjensidighedsforhold« med England betød umaadelig Fordel for dette Land, der overgik alle de andre i industriel Udvikling, men Tab for de øvrige Nationer, der var for svagt udviklede i industriel Henseende til at kunne udnytte Gjensidigheden. Forsyne England med Fødemidler og Raastoffer kunde de faa Lov til, men for deres Industriefrembringelser var England faktisk lige saa tæt lukket under Frihandelen, som om det fremdeles havde levet under Prohibitionssystemet fra 1815. Hvert af disse Lande indsaa da, at der for dem kun var én Ting at gøre, naar de ønskede at naa op paa Siden af England, nemlig at følge dettes Eksempel og beskytte deres industrielle Udvikling, indtil den var naaet højt nok op til at kunne kappes med Englands. Saa vendte Østerrig tilbage til Beskyttelsen i 1877, Tyskland i 1879, Rusland i 1882, Schweiz i 1884, Frankrig i 1885, Sverige i 1888, Italien i 1890 — og siden da har de fleste af disse Lande forhøjet deres Toldsatser gjentagne Gange, indtil de har naaet en meget anselig Højde. Som bekjendt har de Forenede Stater i Nordamerika længe haft en stærkt protektionistisk Tarif, og selv de selvstyrende engelske Kolonier udrustede sig i samme Periode som de førnævnte Lande med Beskyttelsestariffer — ganske særlig Kanada.

Paa England kom denne af Frihandelsreformatorerne ikke ventede Udvikling til at virke generende i dobbelt Henseende: dels hæmmede den Udførselen af engelske Varer til de beskyttede Lande, dels bragte den dissens In-

dustri i saadan Vækst, at de — som før nævnt — kunde optræde som Englands Konkurrenter paa Verdenmarkedet. Dette gjælder mere eller mindre alle de paagjældende Lande, men ganske særlig de Forenede Stater og Tyskland, og allermest det sidstnævnte Land. De Forenede Stater har nemlig maaske generet England mest ved at at aflukke deres eget Marked for det, men Tyskland er i fremtrædende Grad vokset op til at blive Englands Konkurrent paa Verdensmarkedet. Trindt om i Verden har i de sidste 2—3 Aartier tyske Varer drevet de engelske ud; i Rusland, i Orienten, i det engelske Ostindien, ja i selve England møder Tyskerne op som Konkurrenter. Allerede i 1895 gik der for 4 Mill. Kr. tyske Bomuldsvarer til England, og med Jærnvarer forholder det sig paa samme Maade. Som jærnproducerende Land har Tyskland forlængst overfløjet England; medens England i 1913 producerede $10\frac{1}{2}$ Mill. Tons Raajærn, var den tyske Produktion naaet til $19\frac{1}{3}$ Mill. Tons, og en engelsk Kommission, der i 1895 besøgte Tyskland for at undersøge, hvorfra Tysklands voksende Overlegenhed paa Jærnindustriens Omraade beroede, kom til det for Englands Forfængelighed krænkende Resultat, at den tyske Industri i Rhinegnene overgik den engelske i teknisk Dygtighed og endogsaa lønnede sine Arbejdere bedre end de engelske. Allerede forlængst er Tyskland derfor bleven Nummer 2 i Verdenshandelen; i 1895 var Tysklands samlede Omsætning (Ud- og Indførsel) naaet til en Værdi af 364 Mill. Pd. Sterling mod Englands 549 Mill. Pd. og siden da har Udviklingen fortsat sig saaledes, at Tyskland meget stærkt er naaet op paa Siden af England: i 1913 naaede Tysklands Udførsel af tyske Frembringelser op til en Værdi af $495\frac{1}{2}$ Mill. Pd. Sterling, medens Englands Udførsel af engelske Varer havde en Værdi af $525\frac{1}{2}$ Mill. Pd. Med andre Ord: den tyske Udførsel af tyske Frembringelser havde naaet en Værdi, der var tætved 95 Procent af Englands Udførsel af engelske Frembringelser.

At denne Udvikling maatte virke stærkt foruroligende i England, er en Selvfølge. Allerede i Firserne rejste der sig da ogsaa en Bevægelse i England mod det Frihandels-system, der ikke havde holdt sine Løfter om at gjøre England til »Verdens Værksted«, men syntes at vende sig

til Konkurrenternes Fordel; allerede i 1880 erklærede Fabrikkerne i Manchester, Frihandelens faste Borg, at de enten maatte have Beskyttelse mod Tyskland og Belgien eller lavere Arbejdsløn, og Englands Landbrugsminister Chaplin udtalte sig aabent for Landbrugsbeskyttelse. Premierminister Lord Salisbury fordømte i 1892 i en berømt Tale det ensidige Frihandelssystem som upraktisk for England, og Kolonierne er, som tidligere nævnt, alle protektionistiske. Særlig Fart tog Bevægelsen, da Joseph Chamberlain som Kolonialminister knæsatte den i 1896 og tog Ordet for en mod Udlandet protektionistisk Toldforening mellem England og dets Kolonier. I 1897 banede Salisburys Regering Vejen for et saadant Forbund ved at opsiges sine Handelstraktater med Tyskland og Belgien, der forbød de engelske Kolonier at tilstaa Moderlandet særlige Fordele i Modsætning til Udlandet, og Kanada gjorde den praktiske Begyndelse paa Forbundet ved at tilstaa engelske Varer et System af Toldbegunstigelser. Dette er senere efterlignet af de fleste engelske Kolonier, og det engelsk-koloniale Toldforbund bestaar da faktisk fra Koloniernes Side — kun har Moderlandet ikke tilstaaet Kolonierne tilsvarende Begunstigelser.

I England førte Toldbevægelsen i 1903 til en Sprængning af det konservative Ministerium Balfour, idet paa den ene Side Ministeriets frihandelssindede Medlemmer traadte ud, paa den anden Side Chamberlain forlod Ministeriet, den sidste dog i Forstaaelse med Premierministeren — hans Søn Austen indtraadte i hans Sted i Regeringen — for frit at kunne agitere for sin Toldreform ude i Befolkningen. Chamberlain begyndte sin Agitation gennem en Række store Møder England over, og i 1904 proklamerede Premierminister Balfour, at Regeringen, hvis den sejrede ved de kommende Valg, straks vilde indkalde en Konference af Koloniernes ledende Mænd for at drøfte Toldreformens Gennemførelse. Imidlertid blev Valgene i 1905, efter de konservatives lange Herredømme, en stor Sejr for Modpartiet, de Liberale, selv om Toldbevægelsen dokumenterede sin Tilslutning i Befolkningen ved at sende den Del af de konservative (Chamberlain og hans Meningsfæller), der aabent havde sat Toldreformen paa deres Valgprogram, ind i Parlamentet med mægtige Majoriteter; af kun 157

valgte konservative sluttede da ogsaa 146 sig til denne Retning, der herved for første Gang efter Frihandelstiden blev repræsenteret i det engelske Parlament med udtrykkeligt Mandat fra Vælgerne. Lederen Balfour, der var falden i Manchester, blev med knusende Flertal sat ind i Parlamentet af Londons City; de engelske Handelskamre for hele Riget krævede i 1906 i en stærk Resolution Toldforbundets snarlige Gjennemførelse, og det konservative Parti satte Toldforbundet aabent paa sit Program. Men et Slag fik Bevægelsen ved, at Joseph Chamberlain i 1907, efter at han med store Ovationer var fejret paa sin 70-aarige Fødselsdag, ramtes af en Sygdom, der, som det viste sig, for stedse berøvede ham Evnen til at deltage i det politiske Liv, selv om hans Død først indtraf i 1914.

Bevægelsen fortsatte imidlertid sin Gang; de engelske Handelskamres Kongresser og Kolonialkonferencen i 1907 lagde paany deres Tilslutning til Toldreformen for Dagen, og det ene Suppleringsvalg efter det andet viste i 1907—08 Bevægelsens Styrke og gik den liberale Regering imod. Det kom da i Januar 1910 til nye Valg i England, men dette Valg kom — ligesaa lidt som det forrige — til at staa paa Toldspørgsmaalet alene; væsentligt drejede det sig om den Kamp, den liberale Regering havde indledet mod Overhusets Magt, og skjøndt de Konservative gik over 100 Pladser frem, naaede de kun 273 af 670 Pladser i Underhuset. I de efterfølgende Aar blev det da Ministeriet Asquiths Kamp med Overhuset og dets Arbejde for at gennemføre Irlands Selvstyre (Home Rule), der kom til at farve den engelske Politik; skjøndt Toldbevægelsen sikkert ikke har tabt i indre Intensitet i denne Periode, er den dog fordunklet eller skudt til Side af de politiske Kampe om de førnævnte Spørgsmaal. Disse Kampe antog en saadan Skarphed, at den irske Provins Ulster væbnede og organiserede sig til aaben Modstand mod Regeringens Planer, saaledes at alt i 1914 tydede paa, at blodig Borgerkrig for Irlands Skyld skulde udbryde i det engelske Rige.

Men saa udbrød den store Krig og forandrede pludselig hele Sceneriet.

XI. Den nuværende Krig: Kamp mellem England og Tyskland om Verdensherredømmet.

Den evropæiske Krig i 1914 havde jo i al Fald tilsyneladende sit Udspring i Begivenheder, der foregik langt fra England, helt nede paa Balkanhalvøen, og Englands Deltagelse i Krigen er jo i al Fald tilsyneladende fremkaldt af Englands traktatmæssige Forpligtelse til at modsætte sig Tysklands Krænkelse af Belgiens Neutralitet. Men med al Anerkjendelse af Englands Loyalitet mod denne Traktat er det tilladt at tvivle om, at den vilde have ført England ind i Krigen, hvis der ikke tillige havde været andre og endnu stærkere Aarsager til Stede. Men disse Aarsager ligger efter det foran anførte lige for Dagen: Alle forstaar eller føler, at i den nu rasende Verdenskrig er England og Tyskland de to Hovedmodstandere; den er en ny Kamp paa Liv og Død om det industrielle Verdensherredømme — det nyeste Led i den Række Kampe, som England har ført for det samme Formaal.

Begge Parter forstaar det. Lord Rosebery sagde det den 10. Januar i Aar: »Den engelske Nation vil for stedse være undertvungen, hvis den nu ikke kæmper til sin sidste Shilling og sin sidste Mand«. Og »Berliner Tageblatt« skrev den 4. Februar, efter at Tyskland havde proklameret »Blokaden« mod England: »Spanien, Holland og Frankrig er efter hinanden bukket under i Kampen mod Storbritaniens Overherredømme. Det Sværd, der faldt ud af deres Haand, optager det tyske Rige idag«. Her er Krigens Plads i den historiske Række af økonomiske Magtkampe klart angivet. En Kamp som den, England maatte føre med Ludvigernes Frankrig i det 18de Aarhundrede og med Napoleon i det 19de Aarhundredes Begyndelse, har det nu maattet optage med Tyskland. Og det ikke for tidligt, naar der skal være Tale om et heldigt Udfald.

I Tidsskriftet »The Engineer« for 12te Marts 1915 har en kyndig Forfatter klart skildret den Sceneforandring, der paa Verdensindustriens og Verdenshandelens Omraade har fundet Sted i de hundrede Aar fra 1815 til 1915: »Efter de napoleonske Krige ragede England op over alle andre Nationer. Det blev Industrilandet *par excellence* i

hele Verden, og alle Verdens Nationer bøjede sig for dets Prestige. Der var næppe et Omraade af menneskelig Virksomhed, hvor det ikke var fremragende, om ikke ubestridt forrest. Og paa den Tid var Tyskland et fattigt og foragtet Land, en Gruppe af latterlige Smaastater, hvis Usselhed bød de engelske Satirikere stadigt Stof til Morskab. I Tyskland maatte alt, hvad der skulde due noget, komme fra England; Treitschke fortæller i sin moderne tyske Historie om, hvorledes engelske Arbejdsledere havde fyrstelige Lønninger, medens tyske Professorer fik Sulteløn.

»Hvilken Forandring siden da! Nu har Tyskland skaffet sig Monopol paa visse Grene af Industrien. Elektricitet og Kemi er ikke længer Englands udelukkende Omraader; de er gledet ud af vore fede og velnærede Fingre for at gribes og fastholdes med et stærkt Tag af de foragtede Tyskere. Vi, som forhen var Verdens Handelsmænd, støder nu overalt paa Tysklands Konkurrence; dets Handelsrejsende slaar os med Held paa vort eget Omraade, og var ikke den nuværende Krig kommen, vilde de have haft al Udsigt til at slaa os af Marken hele Verden over. Faktisk var Tyskland, før Krigen brød ud, i Gang med fredeligt at erobre Verden; hvis det nu slaas tilbage, vil det have sine uforstandige Statsmænd at takke for sit Nederlag og sin Ruin.

»Vi ved, at Tyskland paa mange industrielle Omraader har skabt sig Monopoler; men denne Krig, der har gjort det umuligt for os at faa Tilførsel fra dets mylrende Fabrikker, har bragt os selv i alvorlig Vanskelighed. Det er unødvendigt at komme ind paa Enkeltheder. Offentlighedens Opmærksomhed er særlig bleven henledet paa Farveindustrien; men vi, der ikke er det almindelige Publikum, vi der staar bag Kulisserne i tekniske og industrielle Ting, vi ved, i hvor stort Omfang vi var bleven afhængige af Tyskland med Hensyn til Tilførsel af visse tekniske Frembringelser. Det er ingen Overdrivelse at sige, at medens Tyskland var i Begreb med hurtigt at vokse op til at være et højvidenskabeligt fabrikerende Industriland, hvis Fabrikker laa i Rader som Ærter i en Bælg over næsten hele det forhen rent agrariske Land, var vi ved at blive et Samfund af Forbrugere og af Producenter af delvis forarbejdede Frembringelser, som skulde tjene som Raastoffer for den tyske Industri. Hvilken over-

ordentlig, hvilken fuldstændig Venden-op-og-ned af Tingenes tidligere Tilstand!«

Saaledes taler den engelske Forfatter, og vi har foran oplyst, at den tyske Produktions Eksport i 1913 allerede var naaet at blive tætved 95 Procent af den engelskes; et Skridt endnu, og England var overfløjet! Saa var Tyskland jo desuden bleven en Kolonimagt, der navnlig havde sat sig fast i Afrika og der var begyndt at blive generende for England. Og endelig havde det samme Rige, som forlængst var Verdens stærkeste Landmagt, i Løbet af de sidste Aartier skabt sig en Sømagt, der allerede var bleven Nr. 2 i Verden og truede med at rykke England lige saa stærkt ind paa Livet som den tyske Handelsmagt. Den blindeste maatte da kunne se, at Tyskland tragede efter intet mindre end at gjøre sig til Englands Arvetager som Verdens ledende Sø- og Handelsmagt, og Følelsen heraf var da ogsaa almindelig udbredt blandt alle klartseende i begge Nationer — ja i disses allerbredeste Lag: I Virkeligheden har der længe bestaaet et aabenbart Fjendskab mellem Folkene. Derfor maatte England, som forsøgte at gribe ind i 1864 og 1870, nu i 1914 med begge Hænder gribe den gunstige Lejlighed, da andre Forhold gav det Rusland og Frankrig til Allierede, til at optage den Kamp, der dog ikke kunde undgaas, hvis England ikke modstandsløst skulde bøje Nakken og udlevere sit Verdensherredømme til det forhen saa foragede Tyskland.

»Tyskland kæmper nu for sin Eksistens«, siger den før citerede Forfatter i »The Engineer«; »maaske endda ikke saa meget for sin politiske som for sin industrielle og økonomiske Eksistens. Det er England, som er dets Fjende; det maa, økonomisk talt, besejre England eller dø — det vil sige: glide tilbage i sin forrige Ubetydelighed. Og vi paa vor Side maa berede os paa den nyere Tids største Kamp. Vi lever i en Tid af langt større og alvorligere Betydning end Dronning Elisabeths Tid, da vi knuste Filip af Spaniens Magt, eller Napoleons, da vi modstod Verdensdiktatoren og tvang ham i Knæ«.

Den engelske Forfatter har Ret: Det er Verdenshistoriens største Kamp »om mere Mad«, vi her for Tiden er Vidner til.

II. Modstykket til Englands Udvikling: Irlands Nedsynken i Fattigdom og Affolkning.

I. Irlands Erobring og Underkuelse. Jordernes Konfiskation.

Der kan vanskelig tænkes noget tristere Modstykke til Englands Udvikling end Søsterøens, det ulykkelige Irlands. Denne frembyder et højst lærerigt Eksempel paa, hvad det fører til, naar en Nation ikke har Raadighed over sin egen Skæbne, særlig over sin Erhvervspolitik, men maa finde sig i, at denne bestemmes under Hensyn til en anden Nations Tarv. Thi i denne Stilling var i flere Aarhundreder Irland — den eneste Del af det britiske Rige, der, som Welsford siger, alle Dage er bleven behandlet som en »Provins«, i samme Forstand som Tilfældet var med Roms og andre Oldtidsrigers underkuede Provinser.

Irland er en stor Ø, $2\frac{1}{5}$ Gange saa stor som Danmark, og den er fra Naturens Haand saare rigt udstyret: med en særdeles frugtbar Jordbund, et mildt Klima, sejlbare Floder, umaadelig Vandkraft, talrige og fortrinlige Havne og en flittig, arbejdsom og begavet Befolkning, der for 70 Aar siden var 3 Gange saa talrig som Danmarks Befolkning nu. Indtil de nordiske Vikingers Ankomst i det 10de Aarhundrede levede dette Land sit eget Liv; uberørt af Romernes Magt udviklede det sin egen ejendommelige Kultur og blomstrede ved Handel, Skibsfart, Kunst og Industri. Kristendommen kom i en tidlig Tid til Irland — længe før den naaede noget andet Land i Nordevropa — og blev hurtigt og fredeligt antaget af hele Befolkning. Øen blev da et Midtpunkt for Kristendomsudbredelse, hvorfra Munke drog ud og blev Apostle for Skotland, England, Frankrig, ja for Landene i det egentlige

Norden. Vore Oldtidsfund vidner noksom om den irske Kulturs Indflydelse hos os.

Den indre Samfundsopfattelse var ikke, som Romernes, aristokratisk, men demokratisk; Jorden betragtedes ikke som Statens (Kongens) Ejendom, men som Folkets, og nogen Centralisation fandtes kun i ringe Grad — det Baand, der sammenbandt Folket, var væsentlig den fælles Kultur. Dette gav det irske Samfund et højst tiltalende Præg, men berøvede det Styrke og Sammenhold; derfor blev Landet et forholdsvis let Bytte for norske og danske Vikinger, der hærgede det med Ild og Sværd og en Tidlang havde oprettet kraftige Riger i Dublin og andre Egne. Men i Slaget ved Clontarf 1014 frigjorde Ierne sig for Fremmedherredømmet, og Landet førte fra den Tid igjen i et Par Aarhundreder en lykkelig Tilværelse. Det irske Folk udviste allerede den Gang den mærkelige Opsugningsevne overfor fremmede Nationaliteter, som det siden har vist saa mangfoldige Gange; Vikingerne og deres Efterkommere blev Irer i Sprog og Sæder — gik fuldstændig op i den oprindelige Befolkning, og dennes Rigdom blomstrede op paany. Søfart, Handel, Industri og Lærdom florerede i en Grad, som maatte vække Naboernes Misundelse.

Saa hændte det i en af de talrige Stridigheder mellem Irlands Stammehøvdinge, at en af disse kaldte Kong Henrik II af England til Hjælp mod sine Modstandere, og i 1172 blev Øen da, som det hedder, erobret af Englænderne. En egentlig Erobring blev dog kun gennemført for Egnen nærmest omkring Dublin, men 400 Aar igjennem gentoges de engelske Kongers Krigstog til Irland — ofte i Forbund med nogle af de irske Stammehøvdinge mod andre. Først under Dronning Elisabeth blev det engelske Herredømme befæstet paa Øen, men under de talrige Kampe i de fire Aarhundreder led denne forfærdeligt. Kampene førtes med middelalderligt Barbari — systematiske Ødelæggelser af hele Provinser, Nedsabling af disses Indbyggere og Konfiskation af deres Ejendomme. Der opstod da efterhaanden et vildt Racehad mellem Englændere og Irer, saa det blev de førstes Formaal at forhindre, at nogen Forsoning kunde finde Sted mellem Medlemmerne af de to Nationer. Paa Irlændernes konfiskerede Ejendomme nedsatte sig Englændere, til hvem Ejendommene blev skænkede, men i 1367 blev det ved Lov forbudt enhver af

disse Englændere — under Straf som for Højforræderi — at gifte sig ind i en irsk Familie, antage irsk Navn, bruge irsk Sprog eller blot tillade Irer at lade deres Kvæg græsse paa deres Jorder. Det irske Folks Opsugningsevne maatte ikke have Lov til at gjøre sig gjældende, den fjendtlige Modsætning mellem Erobrerne og de undertrykte maatte ikke paa nogen Maade udviskes.

Endnu bitrere blev det gjensidige Had, endnu mere barbarisk Undertrykkelsen, da det religiøse Spørgsmaal traadte i Forgrunden. Irlænderne var og er Katholikker; da Englænderne under Henrik VIII blev Protestanter, og England blev den protestantiske Formagt overfor Katholicismen, rettedes Kampen ikke alene mod Irlændernes Uafhængighed og deres Ejendom, men mod deres Religion. I denne Kamp begyndte under Dronning Maria den brutale Konfiskation i det store af Irlændernes Jordejendomme til Fordel for engelske Indvandrere, som blev en af Hovedaarsagerne til det irske Folks Fattigdom. Under Jakob I blev paa denne Maade hele Provinsen Ulster konfiskeret og befolket med Englændere og Skotter, og de nye Ejere maatte ikke en Gang antage Irlændere som Forpagtere af den Jord, der før tilhørte dem — de maatte kun benytte dem som slet og ret Arbejdere.

Selvfølgelig fremkaldte disse Konfiskationer af det irske Folks Ejendomme Oprør paa Oprør, der undertryktes af Englænderne med utrolig Grusomhed. Saaledes blev der i det 15de Aarhundrede udsat ligefremme Præmier for at dræbe Irlands indfødte Beboere, naar disse ikke havde »en tro Engelskmand« til Ledsager, idet saadanne Indfødte paa Forhaand skulde antages for at være »Røvere«. I 1641 fik Soldaterne i Provinsen Leinster Ordre til »ikke blot at udrydde Oprørerne og deres Tilhængere, men ogsaa at brænde alle Byer og Huse, hvori de havde fundet Tilhold, og nedhugge alle vaabenføre Mænd i samme«. Grufulde er Beretningerne — engelske Historikeres Beretninger — om Irernes Lidelser under disse Myrderier: »Fra hvert Skjul i Skove og Dale kom de krybende frem paa Hænderne, thi deres Ben kunde ikke bære dem, de saa ud som Skeletter, havde Røster som Spøgelser, der var staaet op af Graven, og sloges om stinkende Aadsler, ja om deres Ulykkesfællers Lig, til Føde«. Milevidt var de rigeste Egne ødelagte saaledes, at der ikke var et

Menneske eller et Husdyr at se, kun Ulve og Hunde, der levede af de dræbte Menneskers og Dyrs Aadsler.

Frygteligst blev Tilstanden, da Oliver Cromwell i 1649 personlig førte en Hær til Irland for at fuldende dets Underkuelse.; foruden Vaaben var hans Soldater forsynede med protestantiske Bibler, som de katholske Irlændere skulde tvinges til at læse, og Leer, hvormed det ulydige Folks Afgrøder skulde afmejes. Karakteristiske for denne Førers Sindelag er Breve af hans Haand, hvori han skildrer de frygteligste Myrderier som Handler »indblæste af Guds Aand, ham alene tilkommer Æren«. Intet Under da, at Cromwells Navn, som den engelske Historiker Lecky skriver, den Dag i Dag er forbandet i Irland, virker som en ond Trolddom paa de irske Sind og mægtigt bidrager til at vedligeholde Hadet baade mod England og mod Protestantismen. Og hans Handler virkede derfor ogsaa modsat deres Hensigt; Drogheda, den By hvor de frygteligste Myrderier paa katholske Irer fandt Sted, er siden da til den Dag i Dag Hjemstedet for den mest fanatiske Catholicisme.

Først i 1652 endte dette store Oprør med, at den sidste irske Fæstning overgav sig. I de 11 Aar, det varede, var der da omkommet mindst 600,000 Irer, og saa ødelagt var Landet blevet, at Irland — før et af Evropas rigeste Kvægmarkeder — nu maatte hente Kvæg fra Wales til sit eget Forbrug. Befolkningen var paa store Strækninger udryddet; ja selv Slavehandlere var slupne løs paa det ulykkelige Folk, og mange hundrede irske Dreng og Piger solgt til Plantagejerne i Vestindien. Nu blev næsten alt irsk Land berøvet de retmæssige Ejere og tildelt fremmede, og hvor vidt man kunde gaa fra Erobrernes Side, fremgaar af følgende Faktum: Irland havde et Parlament, men i det kunde ingen af Øens store Befolkning faa Sæde; det bestod kun af engelske Protestanter og kunde derfor, som Welsford siger, kun betragtes som Repræsentation for den britiske Garnison i et erobret Land. Men alligevel førte det Navn af Irlands Parlament, og dette Parlament kunde i 1695 vedtage følgende næsten utrolige Love — mod Irlands egne Beboere: Katholikker udelukkes fra alle Embeder; Katholikkers Fraværelse fra (protestantisk) Gudstjeneste straffes med Bøder eller Forvisning; enhver Katholik, der paa Indstævning af to (engelske) Fredsdommere, vægrer sig ved at afsværge sin Religion, skal berøves

sin Ejendom til Fordel for nærmeste Slægtning; ingen Katholik maa lade sine Børn undervise af en katholsk Lærer, og sender han Børnene udenlands for at opdrages, bøder han 100 Pd. Sterling, og Barnet kan ikke arve Ejendom i England eller Irland; enhver katholsk Præst, der kommer til Irland, skal hænges; bliver en katholsk Adelsmands Søn Protestant, kan han straks tage sin Faders Ejendom i Besiddelse; sværger en Protestant paa, at den Ejendom, som er forpagtet til en katholsk Fæster, yder denne en Tredjedel mere end den aarlige Afgift, kan han straks overtage Katholikkens Forpagtning; en Protestant kan tage en Hest fra en Katholik, af hvad Værdi Hesten end er, naar han betaler ham 5 Pd. Sterling, osv. osv.

Imidlertid — vi skal ikke fortsætte Skildringerne af Irlands frygtelige Undertrykkelse, der ikke i strængeste Forstand vedrører vort herværende Æmne; det har kun været nødvendigt at give en Forestilling om Landets Tilstand som Baggrund for det efterfølgende. Vi tilføjer da kun, at i Aaret 1800 kunde Lord Clare oplyse i det irske Parlament, at hele Øen med Undtagelse af 5—6 engelske Familiers Ejendomme nu havde været konfiskeret, Dele af den endogsaa 2—3 Gange. Thi det irske Folks ukuelige Opsugningsevne ytrede sig bestandig; selv Efterkommerne af Cromwells puritanske Soldater blev Irer og behandledes da som Irer; vel udvandrede store Skarer af Nationens bedste Ungdom, og i 1691 gik hele den irske Brigade, som da havde forsvaret Limerick, til Frankrig for at vinde sig et straalende Navn paa Evropas Valpladser, men Nationen kunde ikke betvinges ved Vold. Landet blev ikke engelsk, det vedblev at blive irsk og gjøre Modstand som irsk, og trofast samlede Folket sig om sin Religion og sine Præster, der med den største Opofrelse delte dets Kaar og led som Martyrer under Forfølgelserne.

II. Irlands Industri, Handel og Søfart undertrykkes systematisk.

Vi gaar da over til de Afsnit af Irlands Historie, hvor ikke Forfølgelse og Ejendomsberøvelse alene spillede en Rolle, men hvor en enestaaende økonomisk Politik begynder at udfolde sig fra engelsk Side mod det erobrede

Land og viste sig at være et farligere Undertrykkelsesmiddel end selv Ild og Sværd. Dette Tidspunkt indtræder i det 17de Aarhundrede, efter den engelske Revolution, Karl den 1stes Henrettelse og Cromwells Tid.

Ganske vist var den irske Søhandel allerede bleven forfulgt fra Dronning Elisabeths Tid; armerede Skibe hærgede da dets Kyster, og Dronningen udrustede virkelige Flaader under hendes berømteste Søkrigere for at kapre Irlands Skibe og tilintetgjøre dets Udenrigshandel. Ogsaa blev de store irske Markeder forbudte og derved et ikke uvæsentligt Skridt gjort for at lamme Handelen paa Landjorden; fremdeles blev det allerede paa Elisabeths Tid forbudt Irland at udføre Kvæg til England, fordi de engelske Landmænd ikke kunde konkurrere med Ierne i Kvægopdrætning. Men det var dog først efter Restavrationen, da Irlands sejlivede Næringsveje syntes at ville blomstre op paany efter de haarde Undertrykkelseskampe, at et ligefremt Undertrykkelsessystem blev anvendt paa det kommercielle Omraade.

Vi følger ved Skildringen af dette System — ligesom i vor forudgaaende Skitse af Undertrykkelseskampene — udelukkende engelske Statsmænds Skildringer. William Pitt, Richard Cobden, Lord Dufferin og mange andre har baade nøje skildret og skarpt fordømt Systemet: Da Udførselen af levende Kvæg var bleven forbudt de irske Landmænd, lagde disse sig efter at slagte Kvæget og udføre saltet Kjød til England; straks blev der i England lagt en prohibitiv Told paa saltet Kjød. Bedre gik det ikke med Smør og Ost — ogsaa disse Varer blev det ved Love af 1663, 1665 og 1680 forbudt Irlænderne at udføre. Saa var der kun Huderne tilbage, og en Udførsel af Læder begyndte; men de samme Indflydelser i England fik atter denne Udvej for det irske Landbrug standset. Nu var alle Sunde lukkede for Kvægavlen — saa kastede Ierne sig over Faareavlen, og de opnaaede et engelsk Forbud mod Udførsel af irsk Uld.

Saa begyndte man i Irland selv at oparbejde Ulden; mange engelske, skotske og franske Fabrikanter bosatte sig i Landet, og en betydelig Garn- og Væveindustri blomstrede op. Men her kom Irlænderne jo den daværende engelske Hovedindustri i Vejen, og alt imedens Klædeindustrien beskyttedes stærkere og stærkere i England selv, fik

de engelske Fabrikanter i 1698 deres Parlament til aldeles at forbyde Irland al Udførsel af Uldvarer. Herved blev den fremvoksende irske Uldindustri tilintetgjort til største Skade for Irland, hvor der paa Grund af den herskende Fattigdom — maa man velerindre — ikke fandtes et Hjemmemarked, der kunde bære nævneværdig Industri; ifølge Lord Dufferin forlod 20,000 Fabrikanter og Arbejdere Landet for at bosætte sig i England, Amerika eller Frankrig, og Smugleri blev den eneste Udvej, ad hvilken Irlænderne kunde afsætte den Uld, de endnu producerede. Da Fødemidlernes Billighed og lav Arbejdsløn gav den irske Industri en Fordel, selv om den skulde arbejde med indførte Raastoffer, gjorde Irerne efter Uldindustriens Ødelæggelse et Forsøg med Silkeindustri; men de engelske Silkefabrikanter viste sig lige saa ubarmhjærtige og lige saa indflydelsesrige i deres Parlament som Uldvæverne: Silkevæveriet blev forbudt, og paa samme Maade gik det med Bomuldsfabrikation, Sukkerraffinaderi, Sæbefabrikation, Lysestøberi og hvilkensomhelt anden Næringsgren, Irlænderne kastede sig over, lige til det ikke mere var muligt — det er Lord Dufferins Ord! — for det skarpeste Spejderøje at opdage en eneste Aabning, gennem hvilken det var muligt for den forhadte irske Industri at drage Aande.

Men selv om Irland blev udelukket fra Englands Marked, gav hundrede Havne det jo Adgang til Verdenshavet — siger samme engelske Statsmand, og han fortsætter: Ak nej! En Konkurrence fra irsk Side paa Englands eget Element var England endnu mindre velkommen end Industrien paa Landjorden. Den oprindelige engelske Søfartslov af 1660 havde stillet Irland og England lige, men i 1663 ændredes Loven, og derved blev hele Kolonialhandelen berøvet Irland og forbeholdt engelske Skibe; i 1670 bekræftedes denne Irlands Udelukkelse, og i 1696 blev det fastslaaet, at ingensomhelst Varer maatte føres fra Kolonierne direkte til Irland. Ogsaa Farten paa Levanten, store Dele af Evropa og de østlige Have hinsides Kap var forbudt Irlands Flag. Ikke alene mod Katholikkerne anvendtes denne ubarmhjærtige Politik, men mod alle Irer — Protestanter lige saa vel, og Protestanterne var i første Linie Industridrivende. Kun en eneste Undtagelse blev der gjort, nemlig med Linnedindustrien i Ulster; den var af franske Hugenotter indført til Belfast,

blev af Kong Vilhelm 3. støttet med en stor aarlig Bevil-
ling og bevarede denne gunstige Stilling under de følgende
Konger, indtil den omkring 1826 var bleven en mægtig
Verdensindustri, der ikke længer trængte til andres Pleje —
et Billede paa, hvad Irlands andre Industrier kunde være
blevet til, hvis de ikke var bleven behandlede som oven-
for skildret.

Trykkede af den utaalelige Tilstand, hvori Nærings-
vejene var bragt, bad Irlænderne, da Skotland forene-
des med England i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede,
om ogsaa at maatte deltage i denne Forening for at
blive delagtige i den engelske Regerings Beskyttelsesfor-
anstaltninger for Søfart, Industri og Handel; men de en-
gelske Fabrikanter rejste en heftig Modstand mod denne
Tanke, fordi de den Gang frygtede for Konkurrence paa
lige Fod mod de vindskibelige Irer, og den engelske Re-
gering afslog Irlands Anmodning. Landet maatte ikke
have Adgang til at blomstre op og blive økonomisk stærkt!

Hvad var Virkningen af et saadant System, forfulgt
med skaanselløs Haardnakkethed i 250 Aar? spørger Lord
Dufferin, og han svarer: »Følgen blev, at hele Nationen,
som var afskaaren fra enhver anden Næringsgren, kastede
sig tilbage paa »Landet« med lige saa skæbnesvanger
Kraft, som naar en Flod, hvis Løb pludselig standser,
ruller tilbage og oversvømmer de Agre, den før har frugt-
bargjort«. Og Tilstanden paa dette »Land« var som Følge
af den ulykkelige Konfiskationspolitik bleven saa fortvivlet,
at Landbrugserhvervet ikke kunde redde Irland. Engelske
Godsejere, der ikke fortærede deres Indtægter i Irland
men ovre i deres eget Fædreland, drog Fæsteafgifter af
ødelæggende Højde fra Landets oprindelige Ejere; Godserne
lagde deres Jord ud i Græs til Kvægavl, hvoraf fulgte, at
hele Tienden — der kun toges af Korn — maatte udredes af
de elendige Smaabrug. Vedvarende Had og uafladelige
Kampe og Drillerier mellem de to Parter gjorde da alt
Samarbejde umuligt, og den største Del af Landbefolkning-
en i Irland var henvist til at ernære sig af deres smaa
Kartoffelstykker, uden Evne til at købe enten Luksus-
eller Nødvendighedsartikler. En grænseløs Fattigdom ud-
bredte sig over hele Øen — fra de tilintetgjorte Industrier
til det Landbrug, der ikke kunde have ernæret saa stor
en Befolkning som Irlands, selv om dets Tilstand havde

været sund. Nu var Tilstanden saaledes, at saasnart Avlen paa de smaa Kartoffelstykker mislykkedes, døde Irlænlænderne i Tusindvis. Det var ikke først i 1845 — efter den kjendte Kartoffelpest — at Irland kom i Nød; nej, det 18de Aarhundrede igjennem hjemsøgte denne af Naturen saa rige Ø af Hungersnød paa Hungersnød: i 1729, 1739, 1741 og en Række andre Aar. Jonathan Swift skriver i 1729, efter at tre Uaar havde hærget Folket: »De gamle og syge omkommer daglig af Sult; de yngre finder intet Arbejde og tæres hen af Mangel paa Næring, saa at de, hvis de endelig en Gang lejes til et ganske almindeligt Arbejde, savner Kræfter til at udføre det«. Efter 1739 hedder det i Skildringerne: »Hele Sogne affolkedes, og de døde fortæredes paa Markerne af Dyr, fordi der ikke var Folk til at begrave dem«. Rejsende skildrer Irlands Tilstand paa denne Tid som den jammerligste i Evropa. Intet Under, at Udvandringen fra Irland i denne Periode tiltog i stort Omfang; de fleste Udvandrere drog til Amerika, hvortil de medførte deres Had til Englænderne, og mange af dem fandt som Soldater i den amerikanske Uafhængighedskrig en velkommen Lejlighed til dyrt at gjengælde England den Undertrykkelse, deres Fødeø havde været Gjenstand for.

III. Irland blomstrer op i en kortvarig Selvstændighedsperiode.

Omkring 1750 syntes der imidlertid at være noget lysere Tider i Frembrud for Irland. Vel udgjorde det irske Parlament fremdeles kun en Repræsentation for Øens protestantiske Mindretal, men den religiøse Fanatisme paa begge Sider var taget af, og de økonomiske Interesser var fælles for alle Irer; fra begge Sider følte man Trangen til at afkaste den engelske Tvangspolitik mod Irlands Næringsveje. Under disse Omstændigheder udviklede der sig, som Professor Thrige siger i sin lille Irlandshistorie, en ny Type i England: Mænd med engelsk Sprog og Dannelse og loyale mod England, samtidig med at de ønskede at forskaffe deres Fødeø det videst mulige Selvstyre. Til disse hørte Henry Grattan, der i den sidste Fjerdedel af det 18de Aarhundrede kom til at øve saa stor Indflydelse paa Irlands Udvikling. Samtidig med at Parla-

mentet under hans Ledelse udviklede større Selvstændighed end før, viste der sig ogsaa paa andre Maader større Liv i Landet, og under Krigene mod Frankrig paatog Irland sig at sørge for sit eget Forsvar ved at oprette en Frivillighær, der i 1779 talte over 40,000 Mand. Det var først Protestanterne, som rejste Frivilligbevægelsen, men den endte med at omfatte alle og med at blive ikke blot en Forsvarsstyrke, men en national irsk Institution, hvorfra Stødet udgik til de paafølgende irske Selvstændighedsbevægelser.

Paa denne Tid var, som vi i Skildringen af Englands Udviklingshistorie har nævnt, Englands Stilling stærkt trykket, nemlig af de nordamerikanske Koloniers Frafald og Frankrigs og Spaniens Understøttelse af Kolonierne. Under disse Omstændigheder fandt den engelske Regering det raadeligt at vise sig imødekommende mod det irske Folk, til hvis nye Væbning den saa hen med nogen Uro. I 1779 tilstodes der da den irske Linnedindustri Understøttelse i Form af Præmier, og det blev tilladt at dyrke Tobak i Irland, men dette forøgede kun Irernes Appetit. Saa paafulgte der Tilladelse til Udførsel af Glas og af irske Uldvarer, og Irland fik den længe savnede Tilladelse til at deltage i Handelen paa de engelske Kolonier i Amerika, Vestindien og Afrika paa denne Side Kap; ogsaa fik det Tilladelse til at indføre fremmed Humle og Toldgodtgjørelse ved Indførelse af engelsk Humle. Endogsaa Katholikerne gjordes der enkelte mindre Indrømmelser paa Borgerrettighedernes Omraade.

Virkningerne af disse Indrømmelser viste sig hurtigt: Irlands Industrier blomstrede op, og i 3 Aar steg Udførselen af Uldvarer fra 8500 til 580,000 Yards, hvilket selvfølgelig betød Sysselsættelse for en Mængde Arbejdere og tilsvarende Velstandsforøgelse. Men Irlænderne vilde videre; paa et Møde i Dungannon 1782 af Delegerede fra Frivillighæren krævede disse et uafhængigt irsk Parlament. Grattan støttede dette Krav i Parlamentet, og det vidunderlige skete, at det engelske Parlament den 17. Maj 1782 gik ind paa dette Krav. Fra da af havde Irland virkeligt Selvstyre; det havde stadig Konge tilfælles med England, men det engelske Parlament skulde ikke længer have lovgivende Myndighed i Irland: Øens eget Parlament blev suverænt.

Saa vældigt et Fremskridt i Praksis som i Theori var denne Reform ganske vist ikke, thi det irske Parlament var fremdeles kun en Repræsentation for Protestanterne, og dets Medlemmer valgtes for en meget stor Del i smaa Valgflækker, der ganske stod under Indflydelse af den engelske Vicekonge i Dublin, eller de udnævntes af den engelske Adel. Men formelt var Fremskridtet meget stort, og Jubelen i Irland uden Grænser; Grattan hyldedes som en Nationalhelt. Og Reformen blev paa ingen Maade uden praktisk Betydning, thi det irske Parlament tog nu fat paa at ophjælpe Landets forsømte Næringsveje. Trods Hjemmemarkedets Fattigdom havde der nemlig holdt sig Rester af Industrier i Irland, hvortil bidrog, at Landet hele Tiden havde haft sit eget Toldsystem med en Beskyttelse for Hjemmemarkedet, der for nogle Varers Vedkommende — Uld, Silke, Bomulds garn og Bomuldstøj — ikke var helt ringe, for Kalikoer og Musseliner endogsaa næsten prohibitiv.

Efter Befrielsen for de engelske Tvangsforanstaltninger voksede disse Industrier hurtigt op, og Parlamentet søgte yderligere at støtte dem; da Bestræbelserne for at indføre Toldforhøjelser strandede paa det af den engelske Regering afhængige Flertal i Parlamentet, vedtog det et System af Opmuntringspræmier, der øvede stor Virkning. Saaledes sattes der betydelige Præmier paa Udførsel af Korn, og det irske Landbrug fik derved et stærkt Fremstød, saa Landets Udseende mange Steder forvandlede; thi store Strækninger, der før laa hen i Græs, indtoges nu til Korndyrkning. Paa lignende Vis fremmedes Fiskeriet, hvis store Udvikling endogsaa vakte Uro i England, og navnlig Industrien modtog tilsvarende Fremhjælp. Selv den engelske Regering vilde være med i Arbejdet for at hæve Irlands Velstand, og Pitt foreslog i 1785 at give Irland en udvidet Handelsfrihed, saa dets Søfart blev nogenlunde ligestillet med Englands; men dermod rejste der sig en mægtig Modstand fra den engelske Handelsstands Side — der indkom 64 Andragender til det engelske Parlament, et af dem med 80,000 Underskrifter, mod Pitts Forslag, og han maatte lade det falde. Endydermere indkom der i 1785 fra Lancashire et med 117,000 Underskrifter forsynet Andragende om at forbyde den irske Linnedindustri, men dette var dog den daværende engelske Regering for meget.

Til Gjengjæld udfyldte saa det irske Folks Patriotisme, hvad dets Lovgivere ikke formaaede; fra Frivillighæren udgik der Forslag til en irsk Forening mod Brug af udenlandske Frembringelser, og den store Tilslutning, denne Bevægelse fik, bidrog stærkt til den raske Opblomstring af den irske Industri, som nu fandt Sted. Det var store Fremskridt, Irland nu gjorde. Finansminister Sir John Parnell sagde i 1790, at »det var hans Glæde og Stolthed at kunne erklære, at han ikke ansaa det muligt for nogen Nation at gjøre større Fremskridt, end Irland havde gjort siden 1784«; og Lord Clare sagde i 1798 om de da forløbne sidste 20 Aar: »Der er ikke en Nation paa den beboelige Jord, som er gaaet frem i Kultur og Handel, Agerbrug og Industri med samme Hurtighed som Irland i denne Periode.« Øens Folkemængde — en paalidelig Maalestok! — tiltog da ogsaa i de 20 Aar fra 3 til 5 Millioner Mennesker.

Men Katholikkerne fik ikke samme borgerlige Rettigheder som det protestantiske Mindretal under Selvstændighedstiden, og Fremskridtet naaede ikke ned i det gennem Konfiskationerne aldeles forkvaklede Landbrug. Her vedblev der derfor at holde sig en Gjæring og Uro, som skulde tilintetgjøre alt det, som Selvstændighedsbevægelsen hidtil havde opnaaet. Urolighederne tiltog, og efter 1793 smittedes den af den franske Revolutions Ideer; Formaålet blev nu Adskillelse fra England og Oprettelse af en irsk Republik, og som i tidligere Aarhundreder søgte Bevægelsen Hjælp fra Frankrig. Den blev til en virkelig Revolution, og den franske Hjælp kom, men i utilstrækkeligt Maal; i 1798 undertrykte den engelske Regering Revolutionen med grusom Haardhed — Irland blev atter Skuepladsen for Blodbad, under hvilke 30,000 Mennesker skal være dræbte, og paany forlod Skarer af Irlændere deres Hjemland.

Saa kom de ledende engelske Statsmænd Pitt og Castlereagh til det Resultat, at et selvstyrende Irland var for stor en Fare for England til at kunne taales, og de arbejdede nu paa at berøve Irland al Selvstændighed ved fuldstændig at forene det til ét Rige med England, ligesom Skotland og England var bleven forenede i det 17de Aarhundredes Begyndelse. I 1799 fremsatte de Forslag herom paa en Gang i det engelske og det irske Parlament; det førstnævnte vedtog straks Forslaget med stort Flertal, men

i det irske Parlament opstod der stormende Kampe, der fortsattes ind i Aaret 1800. Den engelske Regering anvendte mod det irske Overhus en Udnævnelse af 27 nye, føjelige Medlemmer, og for Underhusets Vedkommende virkedes der ved Bestikkelse af Valgflækkerne — Katholikkerne var stadig ikke valgbare til deres eget Parlament. Henry Grattan blev syg baaren ind i Parlamentet, hvor han i en gribende Tale bekæmpede Unionsforslaget, men Resultatet var givet: med et Flertal af 42 Stemmer blev Unionen vedtaget, og den 1. Januar 1801 traadte den i Kraft. Saa var Irlands korte Selvstændighedsparti forbi — dets nylig vundne Selvstyre tilintetgjort; fra nu af var Irland kun repræsenteret gennem det engelske Parlament, hvor dets Talsmænd selvfølgelig var i Mindretal.

IV. Irlands Industrier nedslaas igjen som Følge af Landets Union med England.

Unionen med England blev den i Selvstændighedsperioden opblomstrede irske Industris Død. Naturligvis skulde efter Rigernes Forening Toldgrænsen imellem dem ophæves, men man fandt det dog — maaske med Erfaringerne fra Eden-Traktatens Virkninger i Frankrig for Øje — rigtigt at gennemføre Ophævelsen trinvis for Irlands Vedkommende. Tolden i Irland paa Uldvarer skulde saaledes blive ved at bestaa i 20 Aar efter Unionens Indførelse, og den høje Told paa Kalikoer og Musseliner skulde opretholdes til 1808; derefter skulde den gradvis nedsættes, til den naaede 10 Procent af Værdien i 1816 og helt forsvandt i 1821. Tolden paa Bomuldsgarn og Bomuldsvist skulde ligeledes opretholdes til 1808 for saa at nedsættes gradvis, indtil den ophørte i 1826. Efter den Tid skulde den irske Industri udsættes for den fulde, usvækkede Konkurrence fra Verdens mægtigste, mest kapitalstærke og under høj Beskyttelse udviklede Industrieland.

Virkningen heraf ses af følgende Tal: Dublin havde i 1800 91 Uldvæverier med 4,918 Arbejdere, i 1840 12 med 602 Arbejdere; i 1800 30 Uldkæmmerier med 230 Arbejdere, i 1834 5 med 66 Arbejdere; i 1800 13 Gulvtæppefabrikker med 1720 Arbejdere, i 1841 1 med 10 Arbejdere; i 1800 2500 Silkevævere, i 1840 250. Kilkenny havde i 1800

56 Uldtæppefabrikker med 3000 Arbejdere, i 1822 42 med 925 Arbejdere. I Balbriggan var der i 1799 2000 Kalikovævere, i 1841 226. I Grevskabet Wicklow var der i 1800 1000 Flonelsvævere, i 1841 ikke en. I Staden Cork var Nedgangen ganske tilsvarende: i Aaret 1800 var der i denne Stad 6600 Vævere af 6 forskellige Brancher, i 1834 var der kun 478 af dem tilbage. Kun Linnedindustrien i Ulster, der — som før omtalt — havde nydt Aarhundreders Værn og Pleje, og som ikke mistede den før 1826, havde faaet Tid til at vokse sig saa stærk, at den kunde undvære al Støtte og kappes med enhver anden Industri i Verden.

Altsaa forsvandt med denne Undtagelse Selvstændighedstidens irske Industri under Unionen med England — knust ved den direkte Berøring med Englands grundfæstede Industrivælde — og Fattigdom bredte sig atter med Arbejdsløsheden over Landet. Den, der her vil spørge, hvorfor Irland ikke kunde klare sig lige saa godt som Skotland ved Forening paa lige Fod med England, maa stille sig Forskjellen mellem de to Landes Udvikling for Øje. For det første blev Skotland ikke erobret og underkuet som Irland; formelt var det endogsaa Skotland, som annekterede England, thi Foreningen skete ved, at den skotske Konge blev Konge i England. Men saa var Skotland derhos et Land med en gennem Aarhundreder grundfæstet national Selvstændighed, gennemført i alle dets Institutioner, og med nationale Næringsveje, fæstnede i lange Tider og udrustede med fornøden Kapital, saa de vel kunde bestaa i den lige Konkurrence med Englands. Irland derimod havde aldrig været en fuldt grundfæstet Nationalstat, vænnet til faste Forhold under sin egen Konge; Ierne var et intelligent og højt civiliseret, men under Stammehøvdingen delt Folk, der i mere end 500 Aar havde været hærget af fremmede Erobrere, demoraliseret ved at være berøvet Borgerrettigheder i sit eget Land og frataget enhver selvstændig Næringsdrift og trykket ned i grænseløs Fattigdom og Elendighed. Det vilde have krævet en lang Vækstperiode i nyvunden Selvstændighed, inden dette Folk kunde blive sig selv igjen og vinde normal Modstandskraft — og saa kom Selvstændigheden kun til at vare i 18 Aar. Og dog kunde dette i Aarhundreder mishandlede Folk endnu vokse! Det giver et stærkt Ind-

tryk baade af Irlands oprindelige Forspring for England i Bebyggelse og Rigdom og af Folkets mærkelig sejge Modstandsevne, naar man bliver bekendt med, at lige op til 1831 var Irland et tættere befolknet Land end England-Wales, til Trods for den mægtige Befolkningstilvækst, som den vældige industrielle Udvikling havde givet England. I 1801 var Irlands Folketal $5\frac{2}{5}$ Millioner eller 166 Indbyggere pr. engelsk Kvadratmil, medens England-Wales kun havde 153 Indbyggere paa Kvadratmilen, og først i 1831 havde England indhentet Irland; begge Lande havde da 239 Indbyggere pr. engelsk Kvadratmil. Irlands Befolkning udgjorde da $7\frac{4}{5}$ Millioner, Englands $13\frac{9}{10}$ Millioner.

Naar Irland, trods Industriens Forsvinden, endnu et eller to Aartier kunde opretholde sit Folketal eller endog forøge det lidt, var det en hertil medvirkende Aarsag, at Landet gennem Unionen med England dog fik nogen Erstatning for sine Industriers Undergang. Som Følge af denne kastedes Befolkningen paany tilbage til Landbruget, men dette fik da til Gjengæld, paa Grund af den engelske Korntold og anden Landbrugstold, der bestod overfor Udlandet, en delvis privilegeret Stilling som Leverandør af Landbrugsprodukter til England. I Aarene 1815—24 udførtes saaledes aarlig $1\frac{1}{5}$ Mill. Quarters Korn til England og i 1835—44 $2\frac{4}{5}$ Mill. Quarters aarlig; desuden var der en ikke ringe Udførsel af levende Svin, Flæskesider og af Spirituosa. Men til at standse Fattigdommens stigende Udbredelse forslog denne Udførsel ikke; tværtimod, Elendigheden bredte sig med Arbejdsløsheden videre og videre over det ulykkelige Land.

Det er en Opfattelse, som hyppig høres, at Irlands Nød stammer fra Kartoffelpesten i 1845, men dette er en stor Fejltagelse. Der foreligger Vidnesbyrd paa Vidnesbyrd om Irlands Usselhed i Aarene 1820—45. Allerede i 1817 rasede der Hungersnød med efterfølgende Tyfusepidemi, og en i 1819 nedsat Kommitté erklærede Landets Tilstand for forfærdelig. Hungersnøden 1822 var frygteligere endnu; eksempelvis nævnes, at i Sognet Finloe manglede 696 af 817 Indbyggere fuldstændig Føde; i Clare begik Folk Forbrydelser for at faa Føde i Fængslerne, i Cork saa man hyppig Mænd og Kvinder segne om paa Gaden af Sult. I Lord Bryces' Værk »Irlands Historie i to Aarhundreder«

skildres det, hvorledes Fattigdom og Nød bredte sig efter Industriens Forsvinden, saa Parlamentet i 1824 fandt sig foranlediget til at nedsætte en Kommission for at undersøge Landets Tilstand. Richard Cobden skildrer i 1835, hvorledes $\frac{3}{4}$ af de fattige, svage og gamle i Landet dør af Nød. »Denne store Klasses nuværende Tilstand,« siger han, »er skrækindjagende for Mennesker at se og tænke paa; den er en Bebrejdelse mod ethvert civiliseret og kristent Samfund.« Og om Tilstanden i 1842, tre Aar før Kartoffelpesten, faar man en levende Forestilling gennem følgende Skildring af den engelske Rejsende Thackeray i hans »Irish Sketchbook«: »I hele Syd- og Vest-Irland forfølges den Rejsende af Hungersnødens Billede; den er ikke Undtagelse, den er Folkets almindelige Tilstand. I dette skjønneste og rigeste af Lande lider Befolkningen og sulter i Millionvis. Tusinder af dem ligger i dette Øjeblik udstrakte i Solskinnet ved deres Hyttedøre uden nogensomhelst Arbejde, næppe i Besiddelse af nogen Føde, tilsyneladende uden alt Haab. Store, stærke Landboere ligger i deres Senge — alene for Sultens Skyld, fordi en liggende Mand ikke behøver saa megen Føde som et Menneske paa Benene«.

Lord Greys' Kommission af 1833 viste, at Tilstanden var endnu værre end tænkt; den irske Jord, der var 14,6 Millioner Acres, dyrkedes af 1,131,715 Arbejdere, den engelske, som var 34 Millioner Acres, af kun 1,055,982 Arbejdere; medens de engelske Arbejdere fik 8—10 sh (7—9 Kroner) i Ugeløn, opnaaede Ierne kun 2 sh—2 sh 6 d (1 Kr. 80 Øre—2 Kr. 25 Øre) ugentlig! Og største Delen af Ierne havde ikke en Gang denne ringe Indtægt; næsten en Tredjedel af Indbyggerne, ialt 2,385,000 Sjæle, afhang helt og holdent af de smaa Kartoffelstykker ved deres elendige Hytter, og Stykkernes Produktion kunde ikke vare Aaret ud: i 30 Uger at Aaret, regnedes det, kunde de forhungrede Familier ikke en Gang faa syge Kartoffler nok til Føde! At der under disse Forhold herskede uafsladelig Gæring og Uro i Landet, og at Bander af »White-boys« og lignende huserede i dette, er intet Under.

Saa kom Kartoffelpesten i 1845 og berøvede Irlands jordbrugende Befolkning det sidste Subsistensmiddel, den havde tilbage; under den paafølgende frygtelige Hungersnød 1846—47 døde den irske Befolkning i Tusindvis. Nye

Opstande hærgede da Landet, og medens de undertryktes med ubarmhæjrtig Strængheid, syntes Iernerne omsider at tabe Modet; i store Skarer begyndte de nu at forlade deres Hjem, og det under de frygteligste Forhold paa Datidens Sejlskibe. En officiel Beretning oplyser saaledes, at af 89,783 Personer, der udvandrede til Kanada i 1847, døde 6100 paa Rejsen, 4100 ved Ankomsten, 5200 paa Hospitaler i Kanada og 1900 i de Byer, der var deres Bestemmelsessteder! Paa denne Maade gik Irlands Folketal, der i 1845 var naaet sit Højdepunkt, $8\frac{1}{3}$ Millioner, allerede i 1851 ned til $6\frac{1}{2}$ Millioner.

V. Frihandelens Gjennemførelse i England fuldender Irlands Ødelæggelse.

Og det skulde ikke blive derved. Kartoffelpesten var dog en forbigaaende Plage, hvor rædselsfuldt den end virkede, men i 1846 skete der i England noget, der havde varig Virkning paa Irland — det var den mod det engelske Landbrug rettede »store Frihandelsreform«: Kornholdens Afskaffelse. Allerede under Hungersnødperioderne havde Frihandelslærens Theorier virket til stor Skade for Irland, idet de ikke tillod, at man kom Beboerne til Hjælp paa virksom Maade. Richard Cobden, der skildrede Nøden, vidste intet andet Raad mod den end Udvandring. Han bekæmpede endogsaa Oprettelsen af et Fattigvæsen, som Øen hidtil manglede; men en Lov herom vedtoges dog i 1838, hvorefter der skulde opføres Fattighuse for 70—80,000 Mennesker. Under Kartoffelpesten havde Robert Peel ladet opkjøbe store Forraad af Majs, som han lod uddele til lav Pris til den sultende Befolkning; men da Peel faldt i 1846, standsede hans Efterfølger Russell denne fornuftige Foranstaltning, fordi de herskende Theorier ikke tillod at gribe ind »de prisregulerende Love om Tilbud og Efterspørgsel«. Der maatte overhovedet ikke ske noget Indgreb i »Handelens sædvanlige Funktioner« — derfor maatte de arbejdsløse Irer ikke en Gang beskæftiges produktivt (med Arbejde, der kom Samfundet til Nytte); man satte dem til at anlægge Veje, der ikke førte nogetsteds hen, o. lign., fordi man derved ikke konkurrerede med nogen Næringsvirksomhed! Men nu kom

Korntoldens Afskaffelse og berøvede Irland det eneste Gode, som Unionen havde skænket det — den Fordel, det havde beholdt fremfor Udlandet som Englands Leverandør af Korn og andre Landbrugsvarer.

Det irske Landbrugs Tilstand var i Forvejen ussel nok. Foruden det foran meddelte nævner vi, hvad Lord Clarendons' Kommission i 1847 oplyste: at af Irlands $20\frac{1}{5}$ Millioner Acres Land var kun $5\frac{1}{5}$ Millioner Acres under Afgrøder. Og nu kom Udlandets Konkurrence paa det engelske Marked, og den tiltog stadig; i 1852 indførtes der endnu kun $3\frac{3}{4}$ Mill. Centner Mel, men i 1862 $7\frac{1}{5}$ Centner, i 1882 13 Millioner og i 1892 22 Mill. Centner, og Indførselen er stadig stigende. Hertil svarer saa med sørgelig Konsekvens det irske Landbrugs Nedgang; de $5\frac{1}{5}$ Mill. Acres Land under Afgrøder var i 1869 gaaet ned til $3\frac{9}{10}$ Mill. Acres, i 1893 til $2\frac{7}{10}$ Mill. Acres, og Nedgangen har fremdeles fortsat sig lige til de allersidste Aar, trods den engelske Regerings velmente og til Dels vellykkede Reformer paa det agrariske Omraade. Udlandets Konkurrence, særlig efter at de voksende oversøiske Tilførsler har bragt Kornpriserne langt ned under det tidligere Niveau, har hidtil spottet alle Bestræbelser for at forbedre det irske Landbrugs Forhold; med de lave Kornpriser kan de irske Fæstere ikke udrede deres Afgifter. Og med Landbruget er den irske Mølleindustri, der før blomstrede i Landet, ligeledes gaaet til Grunde; forgæves har Møllernes Ejere ofret store Summer for at udruste deres Møller med det mest moderne Maskineri — de har maattet flytte deres Virksomheder til Udlandet, særlig Tyskland, og forsyner baade Irland og England med Mel derfra. Befolkningen gaar derfor ogsaa vedvarende ned, skjøndt der nu hersker forholdsvis rolige Forhold i Landet; den var ved sidste Folketælling i 1911 naaet ned til $4\frac{2}{5}$ Mill. Mennesker — ubetydeligt over Halvdelen af Folketallet i 1845! De irske Næringsveje, der saa længe har været undertrykte ved voldelig Tvang og Ulighed, ødelægges nu yderligere ved at tvinges til at arbejde under Lighedsvilkaar — med et i Udvikling aldeles overmægtigt Land og med billigt producerende oversøiske Kornlande.

Blandt Irlænderne hersker der ingen Tvivl om Aarsagerne til Øens fremdeles fortsatte Tilbagegang; de irske nationale Partier har derfor atter og atter krævet Ophæ-

velse af Unionen med England — for at kunne komme til at lovgive med Irlands eget Tarv for Øje. I 1833 under O'Connel var deres Feltraab »Repeal« (Ophævelse af Unionen), senere er det blevet »Home Rule« (Selvstyre), men Tanken har altid været den samme, og ikke mindst er det Retten til at bestemme Irlands økonomiske Lovgivning, der har været Maalet. I Nationalligaens Program af 1882 spiller Gjenrejsningen af Landets Næringsveje en fremtrædende Rolle; Parnell erklærede aabent, at en af de første Ting, et selvstændigt irsk Parlament vilde foretage sig, vilde være at vedtage Beskyttelse for Irlands Næringsveje — Beskyttelse ogsaa mod England, vel at mærke! Joseph Chamberlain har dertil oplyst, at Gladstone var fuldt beredt paa at give Irland denne fulde Ret til at paalægge Beskyttelse, da han i sin Tid fremsatte sin Lov om Indførelse af Home-Rule i Irland.

Men der kan heller ikke tænkes nogen mere skrigende Belysning af et for to Lande fælles Toldsystems dobbeltsidede Virkning — til Fordel for den stærke Part, til Ødelæggelse for den svagere — end den efterstaaende Oversigt over Folkemængdens Bevægelser i England-Wales og i Irland i de 110 Aar fra 1801 til den sidste Folketælling i 1911:

	Indbyggerantal.		Pr. engelsk Kvadratmil.	
	England-Wales	Irland	England-Wales	Irland
1801.....	8,892,536	5,395,456	153	166
1811.....	10,164,256	5,937,856	175	186
1821.....	12,000,236	6,801,827	206	209
1831.....	13,896,797	7,767,401	239	239
1841.....	15,914,148	8,175,124	273	251
1851.....	17,927,609	6,552,385	308	201
1861.....	20,066,224	5,798,564	344	178
1871.....	22,712,266	5,412,377	390	167
1881.....	25,974,439	5,174,836	446	159
1891.....	29,002,525	4,704,750	498	144
1901.....	32,527,843	4,458,775	558	137
1911.....	36,070,492	4,390,219	618	135

Medens Englands Folketal er langt mere end fordoblet siden 1841, er Irlands i samme Tidsrum altsaa gaaet ned til ubetydelig over Halvdelen (i 1845 var Tallet 8,295,061). Medens Irland i 1801 havde ca. 8½ Procent tættere Befolkning end England, havde det i 1911 ikke en Fjerdedel (knap 22 Procent) af Englands Folketæthed.

Det ene Folk er bleven talstærkt og rigt, fordi det hensynsløst, methodisk og uden Vaklen har indrettet sin Politik efter sine økonomiske Interesser — paa at tilrive sig mere og mere Arbejde og Arbejdsfortjeneste. I 1548, da Staden Antwerpen under en Forhandling klagede over, at Kongen af England syntes at tage mere Hensyn til et Kjøbmandslavs Interesser end til et stort Riges Venskab, svarede den britiske Afsending: »Kongen, min Herre, vil støtte Englands Handel, selv med Fare for at miste den største Monarks Venskab.« Som den Gang, saaledes har det altid været, og dette har skabt Englands Storhed.

Det andet Folk er bleven fattigere og fattigere, mere og mere faatalligt, fordi det i en Række Aarhundreder var tvunget til at udvikle sig efter Love, der var tilpassede efter fremmede Interesser og derfor ikke tilførte, men berøvede det Arbejde og Arbejdsfortjeneste.

De to Lande er derfor blevet til Eksempler — England et Eksempel til Efterligning for de Nationer, der ønsker at kjende Vejen til at arbejde sig frem til Magt og Indflydelse — Irland et Eksempel til Advarsel for alle dem, der, selv om det ikke sker ved Tvang men under Indflydelse af forudfattede Anskuelser eller Theorier, sætter andre Hensyn i Højsædet der, hvor kun egen Fordel — den sunde nationale Egoisme — bør have den afgjørende Stemme.

Til ovenstaaende Skildring af Forholdene i Irland er, foruden Welsford's *Strength of Nations*, benyttet følgende Værker: Thrige *Irlands Historie i kort Fremstilling*; Wilkinson *Die Beschwerden Irlands gegen England*; Earl of Dunraven *The Legacy of Past Years*; sammes *The Finances of Ireland before the Union and after* og Locker Lampson *A consideration of the State of Ireland in the 19th Century*.

